

Köllerpolitikken.

Af H. P. Hanssen - Nørremølle.

(Fortsættelse fra 2. Halvbind 1904.)

IV.

Næppe var Angrebet paa Forældreretten afslaaet, før *Tjenestedrengkrigen* begyndte. Efter alt at dømme maa ogsaa denne Gren af Köllerpolitikken føres tilbage til en af Overpræsidenten udstedt Anordning. Ideen stammer nemlig fra Hr. v. Köllers Hjemstedsprovins Pommern, hvor hans Fædre, som flere Politiforordninger viser, allerede anvendte dette Opdragelsesmiddel overfor gjenstridige Bønder, da det i Sommeren 1899 bragtes i Anvendelse i Nordslesvig. At Krigen aabnedes samtidigt i fire nordslesvigske Amter, peger i samme Retning.

Efter den endnu gjældende slesvigske Skolelov af 1814 varer Skolepligten fra Barnets 6te til dets 15de Aar for Pigernes og til dets 16de Aar for Drengenes Vedkommende. Denne lange Skolepligt havde oprindelig til Forudsætning, at Børnene i stor Udstrækning kunde blive fritagne for Sommerskolen for at tjene deres eget Brød som Barnepiger eller Tjenestedreng, eller for at hjælpe deres Forældre under Sommerens

Travlhed. Senere ordnedes Dispensationen ved Forordningen af 5. Januar 1871. Efter den kan skolepligtige Børn, som ved Vinterhalvaarets Slutning har fyldt det 11te Aar, fritages for Skolepligten om Sommeren, naar smaa Kaar gjør det nødvendigt, at de tages til Hjælp ved huslig Gjærning, Landbrug, Skibsfart eller Næringsdrivendes Erhverv. Fritagelsen gjælder enten for et bestemt Tidsrum af over 4 Uger eller for hele Sommeren. I begge Tilfælde skal Børnene besøge Skolen to halve Dage ugentlig for at deltage i en særlig for dem indrettet Undervisning.

Fritagelsen for at besøge Sommerskolen var saaledes først og fremmest afhængig af Forældrenes Formuesforhold, dernæst af Børnenes Alder og Skolekunderskaber. Til dette føjede Hr. v. Köller nu et tredie, Sagen selv uvedkommende Forhold, nemlig *Husbondens politiske Sindelag*, ikke for at gavne Barnet, men for at skade Husbonden.

I Efteraaret 1899 var Folkemanglen meget følelig i Nordslesvig paa Grund af Udvisningerne. Mange Bønder antog derfor ukonfirmerede Drengene til at passe Kvæget. Efter de gjældende Forskrifter fritoges Børnene uden Vanskelighed for at besøge Sommerskolen, men lige før de skulde tiltræde Tjenesten, fik Bønderne Ordre til at møde paa Politikontorerne. De første Stævninger udstedtes midt i April Maaned 1900 i Sundeved. Kort efter skred Administrationen ind paa samme Maade i Tønder Amt, nogle Uger senere tillige i Aabenraa og Haderslev Amter. Paa Politikontorerne blev de opfordrede til at melde sig ud af alle danske Foreninger under Henvisning til, at de for Sommeren

fæstede Drengene ellers ikke maatte tiltræde deres Tjeneste. De værgeløse af alle værgeløse, de smaa fattige Hyrdedrengene, skulde saaledes bruges til at piske Medlemmerne ud af de ilde sete og paa dette Tidspunkt ogsaa i andre Retninger haardt forfulgte nationale Foreninger.

Angrebet kom som en Overrumpling, thi ingen havde tænkt sig Muligheden af, at Köllerpolitikken kunde synke saa dybt. I deres store Forlegenhed tiltuskede enkelte Bønder sig skolefri Tjenestedrengene mod Beviser for, at de gav Afkald paa deres lovlige, forfatningsmæssige Borgerrettigheder. Men i Reglen stødte Embedsmændene paa ranke Rygge og stive Nakker. Mens nogle straks optog Kampen for at tvinge Domstolene til at drage Grænserne for Administrationens Magt og Myndighed, gav de øvrige resolut Afkald paa Drengene, fordi de ikke vilde bortsjakke deres Foreningsret. Mange fattige Smaaafyre kom ved Majdags-tid grædende hjem til deres bekymrede Forældre, fordi de mistede Sommerens gode Fortjeneste med dens frie Hyrdeliv og sunde, kraftige Bondekost.

I Avnbøl i Sundeved havde Forpagter Kr. Iversen fæstet en 12aarig Dreng, Niels Heldberg fra Egernsund. Aftalen var, at Drengen skulde blive i sit nye Hjem til et Aar efter Konfirmationen. I den Tid skulde han have Føde og Klæder, Lejlighed til at besøge Skolen og i det sidste Aar endvidere en passende Løn efter Egnens Forhold. Forældrene, som var fattige Teglværksarbejdere, var glade ved at faa Drengen anbragt i et godt, sundt Hjem paa disse Vilkaar. Skolemyndighederne fritog ham for at besøge Sommerskolen.

Alt var saaledes i den bedste Orden, da han ved Majdagstid tiltraadte sin Plads.

Men næppe var Niels kommen til Avnbøl, før hans Husbond blev opfordret til at træde ud af de danske Foreninger. Iversen afslog meget bestemt Opfordringen. Faa Dage efter underrettede Læreren ham om, at Drengen skulde gaa i Skole hver Dag. Dispensationen var ophævet. Iversen afværgede dette Slag ved at erklære, at Niels nok skulde opfylde sin Skolepligt til Punkt og Prikke.

Dermed syntes Spørgsmaalet løst. Men da Politimyndighederne gik ud fra, at Drengen ogsaa under disse Forhold kunde gjøre Gavn i sit nye Hjem, befalede de hans Fader at tage ham hjem fra Avnbøl, da han skulde gaa i Skole i Egersund. Faderen nægtede at adlyde. Drengen skulde blive i Avnbøl, hvor han havde det godt. Saa fik Iversen skriftlig Ordre til at sende Niels til Egersund inden 24 Timer. I modsat Fald vilde Politimyndighederne transportere ham derved paa hans Husbonds Bekostning. Iversen vægrede sig ved at agere Politibetjent. Drengen blev, hvor han var. Otte Dage senere blev han transporteret til Egersund af en Politibetjent, som afhentede ham i Avnbøl Skole midt under Undervisningen. Den følgende Morgen forte hans Moder ham tilbage til Avnbøl, hvor han atter sad paa sin Plads, da Undervisningen begyndte. Politiet var lige vidt. Ved Egersund raabte Læreren hver Morgen „Niels Heldberg“, naar han traadte ind i sin Skole, men der var ingen, der svarede. Da Landraaden i Sønderborg erfarede dette, forbød han Læreren i Avnbøl at undervise

Drengen. Dermed fik Niels en lille Ferie, og hans Humør, som havde staaet paa Grædepunktet, da Bektjenten trak af med ham, bedredes atter betydeligt. Nogle Dage efter fik Iversen Ordre til at betale 3 Mark i Transportomkostninger. Amtsforstanderen kan sende Pantemanden, hvis han vil have Pengene, var Svaret. Men Pantemanden kom ikke. Øvrigheden var kjørt fast. Efter tre Ugers Forløb blev Iversen høflig anmodet om at møde personlig hos Landraad v. Tschirschnitz, for at denne kunde faa rigtig Rede paa Sagens Sammenhæng. Under en derpaa følgende Sammenkomst erklærede Landraaden, at Amtsforstanderen havde begaaet et Fejlgreb. Da Forældrene havde overdraget Iversen deres Søns Opdragelse, kunde han uhindret blive i Avnbøl, naar han blot gik i Skole hver Dag. Dermed endte det første Slag under Tjenestedrengkrigen, som er ret karakteristisk for Politimyndighedernes Taktik. Administrationens Forsøg paa at tilrane sig Retten til at bestemme skolepligtige Børns Opholdssted, som efter §§ 1627 og 1631 i den borgerlige Lov tilkommer Forældrene, var dermed strandet i Sønderborg Amt.

Haardere var Kampen i Aabenraa Amt, hvor Tjenestedrengkrigen blev indledt med Politiforordningen af 24. Juli 1899, som foreskrev, at ingen maatte antage skolepligtige Børn uden først at indhente Politiets Tilladelse. Landraaden anvendte til at begynde med ogsaa denne Politiforordning overfor Drengene, som havde tiltraadt deres Tjeneste, før den blev udstedt. Parcelist Math. Hansen i Sønder-Hostrup havde saaledes haft en fattig, uægtefødt Dreng i sit Hjem i samfulde

3 Aar, da Politiforordningen blev udstedt. Amtsforstanderen dikterede ham desuagtet en Mulkt, fordi han ikke havde spurgt Politiet om Forlov, før han tog sig af Drengen. Hansen vægrede sig ved at betale Bøden, og Retten frikjendte ham senere med den Begrundelse, at Administrationen ikke kunde give Politiforordningen tilbagevirkende Kraft. Dette var Landraad v. Us-lars første Nederlag, som indledte en lang, fra begge Sider med stor Bitterhed ført Kamp om Politiforordningens Retsgyldighed.

Gaardejer Jep Petersen i Kassø havde ved Majdagstid 1900 fæstet en 12aarig Hyrdedreng, Fritz Andersen, uden at spørge Politiet om Forlov. Amtsforstanderen dikterede ham en Pengebøde. Petersen forlangte retslig Afgjørelse. Retten dømte ham til at betale Bøden med paaløbne Omkostninger, da Politiforordningen var overtraadt. Pengene blev betalte uden videre Omsvøb, men Drengen blev, hvor han var, uden at hans Husbond yderligere kunde rammes af Politiforordningen. Administrationen maatte ty til andre Midler og fandt dem i Politianordninger. Den 15. August fik Petersen Ordre til at sende Fritz hjem inden 3 Dage. Hvis han ikke adlød Ordren, vilde Politimyndighederne diktere ham en Bøde paa 30 Mk., henholdsvis 5 Dages Arrest. Han beholdt Drengen, men besværede sig over Amtsforstanderen. Landraaden afviste Besværingen. Petersen klagede over Landraaden. Imens blev Drengen, hvor han var. Den 25. August rykkede Sognepræsten i sin Egenskab af Lokalskoleinspektør Politiet til Undsætning. Fritagelsen for Sommerskolen blev Fritz frataget, og han fik Ordre

til at besøge Skolen hver Dag. Samtidig fik hans Husbond en Bøde paa 30 Mark med den Tilføjelse, at han vilde faa en ny Bøde paa 60 Mark, henholdsvis 10 Dages Arrest, hvis han nu ikke sendte Drengen hjem inden 3 Dage. Bøden blev ikke betalt. Petersen indsendte atter en Besværing. Fritz blev, hvor han var. Amtsforstanderen greb derpaa til den Udvej at lade Bøden inddrive med Tvang. Svaret var en ny Besværing til de højere Tilsynsmyndigheder. Efter at Petersen dermed havde drejet Sagen til en Strid om *Politianordningernes* Retsgyldighed, sendte han frivillig Drengen hjem til Forældrene. Fritz Andersens Fader sendte ham straks tilbage med den Besked, at han holdt sig til de trufne Aftaler, da Loven gav ham Ret til at bestemme sin Søns Opholdssted. Samme Dag angreb han *Politiforordningens* Retsgyldighed i en Besværing til Regjeringen i Slesvig under skarp Betoning af dens ulovlige Indgreb i Forældreretten og Uoverensstemmelse med bestaaende Love.

Efter at denne Skylle af Klager var strømmet ned over Administrationen, indtraadte der en længere Vaabenhvile. I over seks Uger var den lille Fritz Andersen nu hos Jep Petersen, uden at nogen krummede et Haar paa hans Hoved. Først den 30. Oktober, Dagen før hans Tjenestetid var endt, indløb der Svar paa Besværingerne. Paa Regeringspræsidentens Vegne meddelte Landraaden, at Anordningen af 15. August var ophævet. Paa egne Vegne meddelte han ved en anden Skrivelse, at ogsaa de senere Anordninger, hvorefter Petersen skulde sende Drengen hjem inden tre Dage, var ophævede. I en tredie Skrivelse erklærede Amts-

forstanderen, at den med Tvang inddrevne Pengebøde vilde blive Petersen tilbagebetalt. Dermed skulde man tro Sagen endt. Men i Virkeligheden havde Myndighederne kun forandret Taktik. Dette viste en fjerde Skrivelse, hvorved Amtsforstanderen samme Dag opfordrede Petersen til at sende Fritz Andersen hjem inden tre Dage, da Drengen ellers vilde blive ført bort med Magt af Politiet.

Regeringen i Slesvig havde aabenbart anordnet dette Tilbagetog for at undgaa de højeste Instansers Dom i Sagen. Landraaden skulde nu søge at naa sit Maal ad en anden Vej. Ved at optage den imod Niels Heldberg forsøgte Fremgangsmaade: direkte Anvendelse af Tvang under afvigende Forhold, hvor det gjaldt om at skaffe en endnu bestaaende Politiforordning respekteret, skulde Politimyndighederne trumfere deres Vilje igjennem. Foreløbig var Fritz Andersen sat ud af Spillet. Ved at forhale Sagen til Flyttedag havde Landraaden paa Forhaand sikret sig den sidste Politianordnings Udførelse. Men fra dansk Side skiftede man nu ogsaa Taktik for desuagtet at fremtvinge Dom i Sagen, og snart blussede Kampen op andet Steds.

Den 1. November tog Fritz Andersen hjem efter at have holdt Stillingen tappert i et halvt Aar. Samme Dag tiltraadte Maren Dall, Datter af en fattig, vanfør Fisker i Hostrupskov i Aabenraa Amt, uden Politiets Tilladelse en Tjeneste hos Gaardejer C. Agertoft i Varnæs. Aftalen var, at hun skulde gaa i Skole hver Dag og forberedes til Konfirmationen hos Sognepræsten. Iøvrigt skulde hun hjælpe i Hjemmet ved al forefal-

dende huslig Gjærning. Næppe havde hun tiltraadt sin Tjeneste, før Agertoft blev stævnet paa Politikontoret, hvor Amtsforstanderen meddelte ham, at Pigen ikke maatte være i hans Hus, fordi han var Medlem af flere danske Foreninger. Maren Dall blev alligevel hos Agertoft. Et Par Dage efter blev hun afhentet af en Gendarm i Varnæs Skole og uden videre transporteret hjem til sine Forældre. Næste Dag sendte Faderen hende tilbage til Agertoft. To Dage senere transporterede Gendarmen hende for anden Gang til Hostrupskov. Hun sov hjemme om Natten, men ved Morgengry førte Faderen hende paany tilbage til Agertoft. For tredje Gang maatte Gendarmen afsted med hende — og „da vi gik gennem Varnæs By, stod Folk allevegne ved Vinduerne og lo ad os“, klagede han senere —, men Resultatet blev det samme: Dagen efter var Pigen atter hos Agertoft. Om Eftermiddagen blev hun sendt op i Byen for at gjøre nogle Indkjøb. Gendarmen greb hende uden videre paa Vejen og transporterede hende for fjerde Gang til Hostrupskov. Da hun ankom hertil, gik Fisker Dall straks ud til Landraaden og sagde oprørt: „Saalænge jeg ikke er umyndig, Hr. Landraad, vil jeg selv raade for mit Barn. De kan være overbevist om, at jeg sender hende ligesaa tidt tilbage til Agertoft, som Gendarmen transporterer hende hjem.“ Næste Morgen var Maren atter i sin Plads. Og for femte Gang transporterede Gendarmen hende hjem, og for femte Gang førte Fisker Dall hende tilbage til Agertoft, mens hele Egnen i stigende Grad morede sig over Fiskerens Standhaftighed og Politiets Magtesløshed. Træt af dette Sisufus-

arbejde skiftede Landraaden omsider Taktik: Præsten og Læreren i Varnæs fik Ordre til ikke længere at undervise Maren Dall, og Agertoft fik Ordre til at sende hende hjem inden tre Dage under Trusel af en Bøde paa 60 Mk., henholdsvis 10 Dages Arrest. Dermed var Politiet atter tvunget ind paa den tidligere overfor Fritz Andersen forsøgte Vej, som muliggjorte Appel til Overforvaltningsretten i Berlin. Men Vejen til Berlin er lang, og der er mange Bedesteder under Vejs. Mens Klage paa Klage vandrede frem og tilbage ad denne Vej, fortsattes Kampen om Maren Dalls Opholdssted med usvækket Hæftighed. Agertoft nægtede at adlyde. Pigen blev i sin Plads. I de følgende 7 Uger udstedte Amtsforstanderen 7 tilsvarende Straffemandater, men lige meget hjalp det. Bøderne var store, og de faldt tæt. Da Agertoft ikke betalte frivilligt, blev de inddrevne med Tvang. Efter syv Ugers Forløb var Agertoft paa denne Maade bleven plukket for ialt 420 Mark i Pengebøder foruden Sagens Omkostninger. Men i disse syv Uger var Maren Dall i sin Plads. Gendarmen havde opgivet Ævret.

Foraaret nærmede sig atter, og dermed tog Tjenestedrengekrigen ny Fart. Billedet var det samme, som Aaret før, kun var Folk nu bedre forberedte. Enkelte gav efter og traadte officielt ud af de danske Foreninger, mens de underhaanden vedblev at være Bidragydere, andre søgte ikke uden Held at anvende rene Hestepranterkneb under Tuskhandelen med Amtsforstanderne, men i Reglen stod Bønderne fast. Kun faa tiltuskede sig Drengene for deres borgerlige Rettigheder.

Fra alle Sider indløb der ved Majdagstid Efterretninger om, at Amtsforstandernes Anstrængelser var frugtesløse. Stundom var disse Efterretninger ledsagede af smaa, lakoniske Meddelelser, som giver et dybt Indblik i Forholdene og er velskikkede til at vise, hvem dette Tvangsmiddel i Virkeligheden ramte, og hvor forkasteligt det var. Saaledes var blandt andre Hans Nissen Kjær i Skelkjær ved Gjenner i Foraaret 1901 bleven stævnet paa Politikontoret. Amtsforstanderen opfordrede ham til at melde sig ud af de danske Foreninger. Ellers maatte han give Afkald paa sin Tjenedreng. Kjær svarede Nej, og Amtsforstanderen jog Drengen bort. „Han græd sine modige Taarer, da han maatte afsted“, tilføjer en tilfældig Aviskorrespondent Meddelelsen derom, „thi hans Fader er vanfør og har ikke kunnet arbejde, siden han brækkede et Par Ribben i Skoven.“

I Hellevad befandt Arbejdsmand Jørgen Mortensen sig i stor Nød. Hans Kone var bleven indlagt paa Sygehuset i Kiel. Der var mange Børn og megen Armod i Hjemmet. Han bad derfor sin Nabo Gaardejer C. Carstensen om at tage sig af en 11aarig Dreng, mens Moderen var borte. Carstensen var villig, naar Jørgen Mortensen vilde indhente Politiets Tilladelse. Amtsforstanderen erklærede, at naar Carstensen vilde have Drengen, skulde han melde sig ud af de danske Foreninger. Det vilde Carstensen ikke. Men da Nøden var stor hos Jørgen Mortensen, sagde han: „Vi laver det saaledes, at Drengen sover hjemme om Natten, men er hos mig om Dagen, naar han ikke er i Skole. Det kan Politiet i hvert Fald ikke forbyde.“

Men Amtsforstanderen skred alligevel ind og idømte Carstensen en Bøde paa 10 Mark, fordi han havde antaget en skolepligtig Dreng uden at indhente Politiets Tilladelse. Carstensen forlangte retslig Afgjørelse. Inden Dommen faldt, fik han yderligere en Politianordning paa Halsen med Ordre til at sende Drengen hjem inden tre Dage under Trusel af en Mulkt paa 60 Mark, henholdsvis 10 Dages Arrest. Den besvarede han med en Klage. Da Sagen gik til Doms, blev Terminen første Gang udsat, for at Amtsforstanderen og Drengens Fader kunde blive afhørte som Vidner. Først efter at Jørgen Mortensen derpaa som edfæstet Vidne havde givet en gribende Skildring af Hustruens Sygdom, Børnenes Forladthed og Nøden i sit fattige Hjem, som hans Nabo uegennyttigt havde søgt at lindre ved at tage Barnet til sig, mens han var paa Arbejde, blev Carstensen frikjendt med den Begrundelse, at Politiforordningen af 24. Juli 1899 ikke var overtraadt i dette Tilfælde, fordi — Drengen sov hjemme om Natten!

Kampen om Maren Dall var gaaet i Staa ved Paasketid. Hun blev konfirmeret, og dermed ophørte Skolepligten. Forvaltningssagen gik imidlertid desuagtet sin Gang. Regeringen i Slesvig afviste baade Gaardejer C. Agertofts og Fisker P. Dalls Klager, idet den bestemt fastholdt Politiforordningens Retsgyldighed. Men ud paa Sommeren naaede Dalls Klager omsider frem til Overforvaltningsretten i Berlin, og dermed fik Piben en anden Lyd. Ved Kjendelse af 4. Juli 1901 erklærede Overforvaltningsretten nemlig, at Politiforordningen af 24. Juli 1899 var *ugyldig*, fordi den stred

imod bestaaende Love. Politimyndighederne havde ingen Ret til at gjøre et skolepligtigt Barns Opholdssted eller Tjenesteforhold afhængigt af deres Tilladelse. Sagens Omkostninger paalagdes Regeringspræsidenten i Slesvig.

Efter to Aars Kamp med lange, frugtesløse Forsøg paa at bryde Husbondens og Forældrenes passive Modstand havde Administrationen dermed lidt et nyt, føleligt og afgjørende Nederlag. Godkjendelsen deraf læste Befolkningen kort efter med megen Fornøjelse i Kredsbladet i Aabenraa, Landraad v. Uslars specielle Organ, hvor han indrykkede følgende Kundgjørelse:

„Politiforordningen af 24. Juli 1899 vedrørende Antagelsen af Tjenestedrenge ophæves herved.

Brøndlund Slot, den 5. August 1901.

v. Uslar, kgl. Landraad.

Tjenestedrengkeringen havde dermed mistet sin giftigste Braad. Forældrene havde tilbagevundet Retten til at bestemme Bornenes Opholdssted. Politimyndighederne kunde ikke længere forbyde Antagelsen af skolepligtige Børn. Skolemyndighedernes Ret til at fritage eller nægte at fritage Bornene for Skolepligten om Sommeren var imidlertid uberørt af Overforvaltningsrettens Dom. Under vedvarende Misbrug af denne Ret fortsattes Kampen endnu i de følgende Tider paa visse Strøg, særlig i Haderslev Vesteramt, med synlig Tendens til langsomt at ebbe ud i et almindeligt Forsøg paa at indskrænke Dispensationernes Omfang i Hertugdømmerne.

I de øvrige preussiske Provinser ophører Skolepligten med det 14., i Rhinlandene endog med det

det 13. Aar. Til Gjengjæld har Børnene i disse Landsdele aldrig kunnet blive fritaget for Skolepligten om Sommeren. Som et Led i Bestræbelserne for at gennemføre ensartede Skoleforhold i hele Monarkiet har Kultusministeriet anordnet, at Dispensationerne fra Sommerskolen lidt efter lidt skal begrænses, fordi de ogsaa vil ophøre fuldstændigt i Hertugdømmerne, naar der antagelig om føje Aar ved en ny Lov indføres en ensartet Skolepligt for hele Preussen. Denne Anordning er senere gjentagne Gange bleven Skolemyndighedernes indskjærpet af Regeringen i Slesvig, og at den ogsaa haandhæves ret skarpt, Syd for Ejderen, viser idelige Klager fra holstensk Side i Landbrugskamret og i Landdagen. I disse almindelige Bestræbelser er Tjenestedrengkrigen udmundet, om end Drillerierne endnu ikke er fuldstændigt ophorte alle Vegne.

Tjenestedrengkrigen var rettet imod de danske Foreninger. Den ramte mange fattige Hjem meget føleligt, satte ikke faa Bønder i forbigaaende Forlegenhed og skaffede endnu flere overflødige Bryderier. Men den paalagde tillige Embedsmændene utallige Ærgrelser, førte Landraaderne fra Nederlag til Nederlag og slog fremfor alt fuldstændig Klik overfor sit egentlige Formaal: at ødelægge de nationale Foreninger. Erfaringerne lærte hurtigt Administrationerne, at de danske Organisationer, som jeg skal paavise i det følgende Afsnit, var stærke nok til at staa for langt farligere Angreb.

VII.

I de *danske Foreninger* saa Hr. v. Köller den nationale Bevægelses Brændpunkter. Derfor skulde de ødelægges. Tjenestedrengekrigen var kun et enkelt Forsøg i denne Retning.

Den preussiske Foreningslov af 11. Marts 1850, som er stærkt præget af den da herskende Reaktion imod Frihedsbevægelsen i 1848, indførtes i Hertugdømmerne ved Forordningen af 25. Juni 1867. Loven skjelder mellem tre Slags Foreninger: „Foreninger, som behandler politiske Gjenstande“, „Foreninger, som drøfter offentlige Anliggender“ og private Foreninger. Mens de sidstnævnte tilhører Privatlivet, staar de andre under Politiopsyn. Bestyrelsen for en Forening, som vil behandle politiske Gjenstande eller drøfte offentlige Anliggender, skal indlevere Statutter og Medlemsliste til Politiet senest 3 Dage efter Foreningens Oprettelse. Endvidere skal Bestyrelsen melde enhver Ændring af Statutterne og enhver Forandring i Medlemsantallet, senest tre Dage efter at den er indtraadt. Overtrædelse af disse Bestemmelser straffes med høje Pengebøder. For politiske Foreninger gjælder desuden følgende Forskrifter: De maa ikke afholde Møder under fri Himmel uden først at indhente Politiets Tilladelse, og Kvinder, Elever og Lærlinge maa hverken være Medlemmer af politiske Foreninger eller deltage i deres Møder. Dertil kommer endnu for Forsamlingsrettens Vedkommende, at *alle* Forsamlinger, i hvilke der drøftes offentlige Anliggender, skal meldes til Politiet senest 24 Timer, før de afholdes. Spidsfindige Fortolkninger

har efter Haanden udvidet Begreberne „politiske Genstande og offentlige Anliggender“ i alle Retninger. Naar to Landmænd kommer kjørende i en lukket Vogn, giver Plads for en tredje og derefter begynder en Samtale med ham om Sukkerroedyrkning og Sukkerpriser, saa er det, skrev et tysk Tidsskrift nylig, efter Kammerrettens Fortolkninger af Begrebene „alle Forsamlinger“ og „offentlige Anliggender“ en Forsamling, som senest 24 Timer i Forvejen skal meldes til Politiet. Desværre er dette i Virkeligheden ingen Overdrivelse.

Indenfor denne Lovs Ramme var Danskerne i Nordslesvig sidst i Halvfemserne ret vel organiserede i alle Retninger. Fra Tiden før 1864 var der selskabelige Foreninger i alle Byer og Landboforeninger i alle Amter. Dertil kom 1880 *Sprogforeningen*, 1888 *Vælgerforeningen* og 1893 *Skoleforeningen*, de tre store nationale Sammenslutninger, som, hver med sit særlige Formaal, omspænder hele Nordslesvig. I den samme Aarrække oprettedes der næsten alle Vegne Foredragsforeninger, paa enkelte Strøg tillige selskabelige Foreninger, Læsekredse, Husflidsforeninger, kirkelige Samfund, Sygeplejeforeninger m. m. Køllerpolitikken stødte saaledes paa et rigt blomstrende Foreningsliv fra Kongeaaen til Flensborg Fjord.

Øvrigheden havde betragtet Foreningslivets Udvikling med stigende Misnoje. Et første i Firserne foretaget Forsøg paa at sprænge Landboforeningerne mislykkedes. En nogle Aar senere med megen Brask og Bram anlagt Proces imod Vælgerforeningen maatte hurtigt indstilles, da der ikke forelaa Lovovertrædelser. Men Foreningerne stilledes lidt efter lidt under meget

skarp Kontrol, og 1898 lykkedes det omsider Politimyndighederne at fremtvinge en principiel vigtig Dom imod en Landboforening. „En Forening“, hed det i denne af Kammerretten i Berlin afsagde Kjendelse, „som ved en nær Sammenslutning af Dansksindede og Udelukkelse af Tysksindede søger at vedligeholde og om muligt skjærpe den Modstand, der i Nordslesvig øves fra Danskhedens Side mod tysk Væsen og tysk Sindelag, først og fremmest hos sine Medlemmer, men dernæst ogsaa ud over dem i videre Kredse, er en *politisk* Forening.“

Ved Hjælp af denne ejendommelige Fortolkning blev „Aabenraa Amts Landboforening“ 1898 stemplet som en Forening, der behandlede politiske Gjenstande. Af samme Skjæbne rantes kort efter „Haderslev Amts Landboforening“, flere Foredragsforeninger i Sønderborg og Tønder Amter, samt „Frederiksklubben“ i Aabenraa, som havde bestaaet i henved halvtreds Aar. Dermed var alle disse Foreningers Virksomhed lammet. Da Landboforeningerne Aaret efter vilde afholde Dyrskuer, blev de forbudt, og de øvrige Foreninger fik Tilhold om ikke længere at give Kvinder Adgang til deres Møder.

I 1896 lagdes Grundstenen til Frimenighedskirken i Bovlund. Næppe var Byggearbejdet begyndt, før den stedlige Politimester opfordrede Menighedens Repræsentanter til at søge Ministeriet om Tilladelse til at tage Kirken i Brug. Adspurgt om, efter hvilke Lovbestemmelser en saadan Tilladelse var nødvendig, svarede han med at henvise til nogle gamle Forskrifter angaaende Indvielsen af statskirkelige Bygninger. Me-

nigheden tog derfor ingen Notits af Opfordringen, men byggede roligt videre. Ud paa Efteraaret var Kirken færdig til at tages i Brug. Men da den forskriftsmæssige Anmeldelse af den første Gudstjeneste blev indsendt, forbød Amtsforsstanderen i „Regeringspræsidentens Navn“ Frimenigheden at benytte sin Kirke til Gudstjeneste!

Uden at lade sig skræmme af dette Forbud byggede Frimenigheden i Haderslev en Kirke den følgende Sommer. Den 24. Oktober 1897 var Kirken færdig til at indvies. Menigheden var samlet, men før Gudstjenesten begyndte, traadte en Politibetjent med blinkende Pikkelhue og raslende Sabel frem i Kordøren, forbød Gudstjenesten og opfordrede Menigheden til at forlade Kirken.

I Bevtoft skulde der i Foraaret 1898 indvies et nyt Forsamlingshus. Frimenighedspræst Poulsen vilde indlede Mødet med at bekende Troen og bede Fader-vor. Da traadte Amtsforsstanderen frem og erklærede, at han straks vilde opløse Forsamlingen, hvis der blev foretaget „gudstjenstlige Handlinger“. Det samme gjengtog sig i Sottrup i Sundeved.

I alle disse Tilfælde blev der selvfølgelig straks klaget. Men saare lang er Rettens Vej. Da Klagerne over Forbuddene imod at tage Kirkerne i Brug omsider — efter at være afvist af de første Instanser — i Juli Maaned 1898 naaede frem til Overforvaltningsretten i Berlin, blev de ganske vist ophævede, men kun af *formelle* Grunde, fordi de var udstedte af Amtsforsstanderen, som derved havde overskredet sin Myn-dighed. Et Par Dage efter udstedtes nye Forbud mod

at tage Kirkerne i Brug, denne Gang „efter Regeringspræsidentens Anvisning og i hans Navn“. Og atter gik Klagerne deres møjsommelige Vej gennem alle Instanser til Overforvaltningsretten, som endelig den 11. Maj 1900 ophævede Forbuddene som ulovlige, fordi de Lovbestemmelser, Regeringspræsidenten havde anvendt, kun kunde anvendes overfor statskirkelige Bygninger. Politimyndighederne maatte derefter endelig aabne Kirkerne, som de paa ulovlig Vis havde holdt lukkede i henved fire Aar. Og snart rejstes der to nye Kirker i Sundeved og i Aabenraa, uden at de paa-gjældende Frimenigheder stødte paa lignende Gjenvordigheder.

Derimod blev Lukkesystemet under skiftende Paa-skud fortsat overfor Forsamlingshusene. Da der i Efteraaret 1900 blev afholdt et politisk Møde i Bevtoft Forsamlingshus, traadte en Gendarm midt under Foredraget frem og opløste Forsamlingen under Henvisning til, at Bygningen var „brøstfældig“. Der var, sagde han, idet han pegede paa en lille Revne i Gibsloftet, Fare for, at Forsamlingshuset kunde ramle sammen og begrave Tilhørerne under Ruinerne. Dagen efter lukkede Amtsforstanderen Huset og forbød dets Brug, indtil Brøstfældigheden var hævet. Der fulgte langvarige og vidtløftige Undersøgelser, som endte med, at Kredsbygningsinspektøren forlangte Husets Tagkonstruktion forstærket. Efter at dette Arbejde var udført og godkendt, modtog Forsamlingshusets Forpagtere Aaret efter følgende Skrivelse fra Amtsforstanderen:

Toftlund, den 16. September 1901.

Da de af Kredsbygningsinspektøren i Haderslev ved Forsamlingshuset i Bevtoft paaviste Mangler nu

er fjernede, har Politiet for Tiden ingen Betænklichkeiten ved, at det tages i Brug.

v. Stojentin.“

Et nyt Møde med samme Taler blev straks indvarslet. Men et Kvarter før det skulde aabnes, traadte en Gendarm ind i Salen, kastede et flygtigt Blik op paa Loftet og forbød Forsamlingen under Henvisning til, at Forsamlingshuset — atter var brøstfældigt! Og derpaa stod det paany lukket i flere Maaneder. I Mellemtiden opfordrede Landraaden Kommunerepresentationen i Bevtoft til at købe Forsamlingshuset til en Smaabanegaard. Større var Faldefærdigheden ikke. Men Forvaltningsmyndighederne troede endnu paa dette Tidspunkt, at de kunde skræmme Folk fra at bygge og bruge Forsamlingshuse. Forsøget mislykkedes dog fuldstændigt. I December 1901 blev Bevtoft Forsamlingshus atter aabnet, og siden da har det været i Brug.

I Tyrstrup ved Kristiansfelt stiftede hundrede gode danske Mænd i 1897 Byggeselskabet „Frej“, som rejste en stor Forsamlingsbygning af samme Navn. Bygningen, som kostede 65,000 Mark, omfattede gode rummelige Lokaler, Stalde og Vognskur, passende for et Landbohjem, dertil Butik og Lejlighed for en Kjøbmand. Gjæstgiveriet bortforpagtedes til en selskabelig Forening. Men den Dag, det skulde tages i Brug, just som alt var forberedt til en lille Fest, aflaaede og forseglede Politiet alle Døre til Foreningens Lokaler. Bordene var da allerede dækkede, og saaledes maatte de blive staaende et helt Aar, indtil Højesteret havde kjendetegnet Lukningen som ulovlig, og Politimyndighederne atter maatte bryde Seglene og lukke Dørene

op. „Frej“ var derefter i Brug, til Gustav Johannsen i Foraaret 1900 vilde afholde et politisk Møde i Salen. Da skred Politiet atter ind. Beværtningstilladelsen, som den selskabelige Forening sad inde med, var efter Ordlyden kun givet for Foreningens Medlemmer. Det var dog som i alle lignende Tilfælde naturligvis en Selvfølge, at den tillige gjaldt for Medlemmernes Husstand. Saaledes var den ogsaa bleven udnyttet et Aars Tid, uden at Politiet havde rejst Indsigelse derimod. Dagen før Mødet skulde afholdes, adspurgte Politimesteren uventet Bestyrelsen, om den straks vilde lukke Beværtningen for Medlemmernes Hustruer og Børn samt for indførte Gjæster, og da den vægrede sig derved, lukkede Amtsforsander Valentin atter Foreningens Lokaler og satte sit Segl for alle Døre. Da Gustav Johannsen kom til „Frej“ — det var lige fem Dage, efter at Forbuddene mod de to Frimenighedskirkers Lukning var stemplet som ulovlige af Overforvaltningsretten -- søgte han først ved en personlig Henvendelse til Amtsforsandereren at faa Forsamlingssalen aabnet. Afvist med sin Begjæring samlede han derefter med henved tre Hundrede Tilhørere i en nærliggende Bondegaard. Her blev Mødet straks opløst af Politiet under Paaskud af, at Lokalerne ikke var forskriftsmæssige. Gustav Johannsen svarede under endeløs Jubel, at han saa var nødt til at gaa videre Nord paa. I Spidsen for den store Skare gik han derefter over Grænsen til den nærliggende Frederikshøj Kro, hvor preussiske Politimyndigheder ikke var i Stand til at hindre Mødets Afholdelse.

Landraaden, Dr. Mauve i Haderslev, var denne Gang aabenbart betænkelig ved sin egen lovstridige Fremgangsmaade. Da Bestyrelsen for „Haderslev Amts Landboforening“ i de samme Dage henvendte sig til ham for at opnaa Tilladelse til at afholde et Dyrskue, erklærede han nemlig, at Tilladelsen kun vilde blive givet, naar Landboforeningen sluttede sig til Landbrugskamret, Forsamlingshuset „Frej“ i Tyrstrup blev lukket af Ejerne, og der ikke i Fremtiden blev afholdt politisk-agitatoriske Møder indenfor Foreningens Omraade. Landboforeningen hverken vilde eller kunde gaa ind paa disse Vilkaar. Dyrskuet bortfaldt derfor, og „Frej“ stod paany lukket, denne Gang i henved to Aar. Endelig — den 6. Januar 1902 — afsagde Overforvaltningsretten følgende Kjendelse i Sagen: „Foreningens Klage er berettiget. Regeringspræsidentens Svar af 2. Oktober 1900 og den dermed opretholdt Anordning af 15. Maj 1900, hvormed Amtsforsander Valentiner har lukket „Frej“, ophæves, og Regeringspræsidenten idømmes Sagens Omkostninger.“ Dermed var ogsaa dette Lukningsforbud skaffet ud af Verden. Men Politiet ventede endnu i over to Maaneder med at bryde Seglene og aabne Dørene. Der var nemlig paa dette Tidspunkt udskrevet et Eftervalg til Rigsdagen paa Grund af Gustav Johannsens Død, og paa denne Vis hindrede Politiet endnu Befolkningen i at benytte Forsamlingssalen under Valgbævægelsen. Først da Valget var foretaget, brød Amtsforsander Valentiner for anden Gang Seglene for „Frej“s Døre, og siden da har den smukke Forsamlingsbygning atter været i Brug.

Administrationen havde nu ved en Række Højesteretskendelser lidt et fuldstændigt og for Fremtiden afgjørende Nederlag med sine Lukningsforbud. Til at begynde med var den heldigere med *Spærringssystemet*, som den anvendte overfor alle Kroer, Gjæstgivergaarde og Hoteller i Nordslesvig. I Haderslev erklærede først Kommunalforeningens Vært, derefter alle andre Værter, som raadede over større Forsamlingslokaler, ved Nytaarstid 1899, at de ikke længere turde bortleje deres Lokaler til Foreningen, fordi Politimyndighederne i saa Fald vilde paaføre dem store Næringstab. Nogle Uger senere lejede et Par danske Mænd en Sal i Gjæstgivergaarden „Konkordia“ i Haderslev til et privat Selskab. Indbydelserne var allerede udstedte. Da mødte Byens Overbetjent og erklærede i Politiforvaltningens Navn, at alle de Begunstigelser, Værten hidtil havde nydt, vilde blive ham frataget af Politimesteren en Time efter, at Mødet var begyndt. Under Henvisning dertil brød Værten sit Ord.

Af hvad Art disse Begunstigelser var, ses klart af følgende Anordning, som Amtsforsander v. Stojentin i de samme Dage tilstillede Gjæstgiver Frosch i Toftlund, fordi han havde afgivet Lokale til et politisk Møde:

Den konstituerede

Amtsforsander.

Toftlund, den 24. Marts 1899.

Den Forlængelse af Polititimen til Klokken 11, som De en Gang for alle har faaet og hidtil har haft, fratages Dem herved, og Polititimen fastsættes igjen til Klokken 10. Samtidig meddeler jeg Dem,

at De i Fremtiden ikke vil faa Politiets Tilladelse til Afholdelse af offentlige Dansegilder og lignende.

v. Stojentin.

Spærringssystemet bredte sig derefter hurtigt over hele Nordslesvig. Samme Efteraar nægtede Værterne i Sundeved, truede med lignende Næringstab, at afgive deres Lokaler til danske Møder. Paa Als kapitulerede den sidste Vært i April 1900, i Tønder Amt ved Nytaarstid 1901, og paa dette Tidspunkt var Spærringen fuldstændig over hele Nordslesvig. End ikke Sygeplejeforeningerne fik længere Lov til at afholde deres Generalforsamlinger i offentlige Lokaler, saa konsekvent haandhævedes Boycottningen af Politiet. I Haderslev samledes et større dansk Selskab i Januar 1901 til et Fællesmaaltid. Værten var paa Forhaand kontraktmæssig bunden til at afgive Lokale. Men før Selskabet gik til Bords, mødte en Betjent og opløste Forsamlingen. Tre Fjerdingaar senere erklærede Kammerretten i Berlin Opløsningen for ulovlig, men dette forebyggede ikke den samme Fremgangsmaades Anvendelse i de følgende Tider.

Under Valgbevægelsen i 1903 spurgte Fabrikant M. Andresen, der var opstillet som dansk Kandidat i anden Valgkreds, Landraad v. Uslar i Aabenraa, om der fra Politiets Side vilde blive paaført Værter, som stillede Lokaler til hans Raadighed til Afholdelse af Valgmøder, Næringstab af denne Grund. Landraaden, sat i Klemme, fordi et Ja senere vilde begrunde en Valgklage til Rigsdagen, svarede høfligt:

Brøndlund Slot, den 15. Maj 1903.

Paa Deres Skrivelse af 14. ds. svarer jeg Dem ærbødigst, at jeg maa overlade det til Gjæstgiverne, om de vil stille Dem deres Lokaler til Raadighed eller ej.

Ingen af de Politimyndigheder, der er mig underordnede, har tilføjet Gjæstgiverne Næringstab. Den Politimyndighed, der hidtil er udøvet af Amtsforstanderne overfor Gjæstgiverne, har ikke givet Anledning til begrundede Klager.

v. Uslar.

Efter denne Skrivelse skulde man tro, at Kromændene ikke udsatte sig for Forfølgelser ved at aabne deres Sale for Andresens Valgmøder, men kort efter var „Hejmdal“ i Stand til at offentliggjøre følgende Skrivelse, som Hr. v. Uslar samme Dag udsendte til sine undergivne Embedsmænd:

Aabenraa, den 15 Maj 1903.

Strengt fortroligt!

Som Bilag oversender jeg Dem til Information en Forespørgsel fra Andresen samt mit Svar. Jeg haaber, at Værterne vedblivende vægrer sig ved at afgive Lokale til Andresens Møder. Jeg beder Dem høfligst om at gaa forsigtigt og behændigt til Værks. Skulde en eller anden Vært stille sine Lokaler til Raadighed, beder jeg Dem om at notere ham.

Om særlige Fremtoninger og Begivenheder bedes De straks sende mig Indberetning.

v. Uslar.

Til
d'Hrr. Amtsforstandere.

Egenhændigt.

Landraad v. Uslars Fremgangsmaade er karakteristisk for Köllerpolitikken. Kun en Voldspolitik, som med det retslige tillige savner ethvert ethisk Grundlag, betjener sig af saadanne Midler.

Der var allerede rejst flere *Forsamlingshuse* i Nord-slesvig i Halvfemserne. Forsøget paa at kvæle denne Bevægelse i sin første Udvikling ved Hjælp af Lukningsforbuddene var strandet, takket være den sejge Kamp, Befolkningen uden at sky store Pengeofre i Aarevis havde ført om Forsamlingshusene i Bevtoft og Tyrstrup. Spærringssystemets brutale Anvendelse gav nu Bevægelsen ny Fart. Hver Gang et Møde blev forhindret, fordi en Kromand blev tvunget til at bryde sit Ord, lød Raabet: „Byg Forsamlingshuse“ ud over Landet, og snart var Byggearbejdet i fuld Gang paa de fleste Strøg. I Efteraaret 1899 indviedes et Forsamlingshus i Sottrup i Sundeved. Forsamlingen blev opløst, fordi en Taler sagde: „Vi maa ikke glemme, at vi er danske Folk, og at vi bor paa vore Fædres Jord“. Landraaden stadfæstede senere Forbuddet, fordi Udgangsdøren ikke var betegnet som „Ausgangsthür“, og „Salen var oplyst med Petroleum“, men uheldigvis var Mødet bleven opløst ved højlys Dag, og højeste Instans ophævede derfor simpelthen Forbuddet som ulovligt. Uden at standses af disse og utallige tilsvarende Gjenvordigheder gik Bevægelsen hurtigt sin Sejersgang Landet over.

Aaret efter købte „Byggeselskabet Folkehjem“ paa Sprogforeningens Regning Forlystelsesstedet „Svejts“ ved Aabenraa, som derefter fik Navnet „Folkehjem“. Det afgav brugelige Forsamlingslokaler og desuden

Plads til Kontor og Boglager for Sprogforeningen. Paa en til „Folkehjem“ hørende Byggeplads opførtes i 1903 en smuk Frimenighedskirke. I Sønderborg, Haderslev og Rødding rejste nydannede Selskaber store smukke Forsamlingshuse i de følgende Aar. I Skjærbæk købte et Selskab en bestaaende Afholdsbeværtning, som udvidedes med en rummelig Sal, og saaledes gik det videre. Ialt er der nu — 1905 — 20 Forsamlingshuse i Brug i Nordslesvig. Desuden er 5 under Forberedelse, hvoraf ventelig flere vil kunne tages i Brug i Efteraaret. Af disse 25 Forsamlingshuse ligger 4 i Haderslev Østeramt, 12 i Haderslev Vesteramt, 3 i Aabenraa Amt, 5 i Sønderborg Amt og 1 i Tønder Amt.

Efter preussisk Ret opmaales alle offentlige Lokaler af Politiet. Det bestemmes derefter nøjagtigt, hvor mange Personer hver Sal maa rumme, og Politiet vaager i Fremtiden over, at det en Gang for alle fastsatte Antal ikke overskrides. Efter denne officielle Opmaaling er Forsamlingshuset i Haderslev, som giver Plads til 539 Personer, det rummeligste. Derefter rummer „Frej“ i Tyrstrup 500, „Landbohjemmet“ i Skjærbæk 377½, Forsamlingshusene i Sønderborg og Bevtøft 360, „Folkehjem“ i Aabenraa og Forsamlingshuset i Brøns 350, „Røddinghus“ og Forsamlingshuset i Ager-skov 300 Personer. Det mindste Antal, 128 Personer, rummer Forsamlingshuset i Nybøl.

Af Forsamlingshusene er flere ret kostbare Bygninger. „Frej“ i Tyrstrup har kostet 65,000 Mark, „Folkehjem“ i Aabenraa 33,500 Mark, Haderslev Forsamlingshus 28,500 Mark, Sønderborg Forsamlingshus

21,000 Mark, „Landbohjemmet“ i Skjærbæk 17,700 Mark og „Røddinghus“ 13,500 Mark. Tilsammen har de 20 Forsamlingshuse, der allerede er taget i Brug, kostet 270,000 Mark, hvoraf 130,000 Mark er kontant indbetalte som frivillige Bidrag. I enkelte Kredse har Interessenterne desuden forpligtet sig til at afdrage Gjælden ved bestemt fastsatte aarlige Bidrag. Restgjælden kan i Reglen baade forrentes og afdrages ved Hjælp af Indtægter, som Forsamlingshusene har ved Udskjænkning af Kaffe, The m. m., ved at opkræve Indgangspenge og ved Lejeafgift. I det hele hviler denne af Spærringsforbuddet fremkaldte Bevægelse, som stadigt breder sig videre, saaledes paa et sundt økonomisk Grundlag. Spærringsforbuddene er ikke blevne kuldkastede af Domstolene, de bestaar fremdeles, men de har faktisk hjulpet os med at løse en meget betydningsfuld national Opgave. Og dette opvejer mere end tifold den Fortræd, de har voldt.

Forbigaaende blev Spærringen ogsaa gjennebrudt paa anden Vis. Mens Politimyndighederne efter preussisk Ret kan forbyde Møder under „fri Himmel“, kan de efter de foreliggende Højesteretskjendelser ikke forbyde Møder, som afholdes i Telte. Under Valgbevægelsen i 1903 tyede Nordslesvigerne derfor med Held til dette Hjælpemiddel paa Strøg, hvor der endnu ikke stod Forsamlingshuse til Raadighed. Valget foretoges i den smukkeste Sommertid. Fra fjernt og nær strømmede Folk sammen til Valgmøder i lyse Telte, som var opslaaede paa grønne Græsmarker. Over disse Møder hvilede der en ganske særegen frisk og frejdig

Stemning, som længe vil bevare deres Minde i Nord-slesvig.

Forsamlingsretten blev bekæmpet og undertrykt paa mange andre Maader. Blev der afholdt Møde, stillede Gendarmerne sig ved Indgangen til Forsamlingslokalet for omhyggelig at udspørge hver enkelt Deltager og notere hans Navn, Stand og Bopæl. Næste Dag prøvede Politimyndighederne nøje, om han ikke kunde rammes med Udvisninger, Bortjagning af Tyende, Tjenestedrengekrig eller paa anden Vis. Efter et Foredragsmøde i Branderup blev der udvist 12, efter et Valgmøde i Bevtoft endog 15 Karle, Piger og Drenge, som tjente hos Bønder, der havde deltaget i disse Møder.

Talrige Møder blev opløste af hidtil ukjendte, stundom ligefrem vidunderlige Grunde. Til de allerede foran omtalte Opløsninger, fordi Lokalet ikke var „forskriftsmæssigt“ eller „brøstfældigt“, fordi Deltagerne tilsyneladende vilde foretage „gudstjenstlige Handlinger“ eller en „politisk Fællesspisning“, Udgangsdøren ikke var mærket „Ausgangsthür“, eller Lokalet „oplystes med Petroleum“ kom stadig nye, den ene mere overraskende end den anden. Havde man f. E. sikret sig mod Opløsning ved at oplyse Salen med Stearinlys, blev Forsamlingen maaske opløst, fordi Politiet ikke havde angivet, „hvor mange Personer Salen maatte rumme“, eller fordi der var Deltagere til Stede, som var „forsynede med Stokke“, hvad der efter Gendarmernes Mening stred imod Lovens klare Ord om, at „Bevæbnede“ ikke maatte deltage i politiske Møder. Der blev opløst Forsamlinger, fordi Foredragsholdere ved at foreslaa Sange som „Jeg vil væрге mit Land“

eller „Høje Nord, Friheds Hjem“ „opfordrede de Forsamlede til at begaa strafbare Handlinger“, fordi en Tale havde et „for gudeligt Præg“, fordi der „var Udlændinge i Lokalet“, fordi der var „Mæslinger og Skarlagensfeber paa Egnen“ og saaledes i det uendelige. Der blev saa godt som altid klaget over Opløsningen, og hyppigt blev disse Indgreb i Forsamlingsretten stemplede som ulovlige af de højere Instanser, men da havde Politimyndighederne opnaaet, hvad de vilde: at forstyrre Møderne, og nye Misbrug af Tilsynsretten forebyggedes ikke derved.

Mange Møder blev forstyrrede, fordi Politiet betegnede dem som „politiske Foreningers Møder“, idet Kvinderne dermed fik Tilhold om straks at forlade Lokalet. Offentlige politiske Møder kan man efter den preussiske Foreningsret ikke forbyde Kvinder at tage Del i, men forsøgtes et offentligt Møde afholdt i et af en Forening lejet Lokale, blev det uden videre stemplet som et Foreningsmøde. Fru Callø, Erlev, vilde tale for en kvindelig Tilhørerkreds i „Frej“. Efter offentlig Indbydelse var der mødt henved 80 Deltagere, udelukkende Kvinder, men idet Forsamlingen aabnedes, blev de jaget ud af Salen under Henvisning til, at Mødet var et Foreningsmøde. En ny mandlig Tilhørerkreds samledes i al Hast for at høre Foredraget, men heller ikke for den maatte Fru Callø som Kvinde tale. Salen var en Gang for alle smittet, saa ethvert i den afholdt Møde straks blev et Foreningsmøde. Mændene fik derimod Lov til at fortsætte Mødet paa egen Haand. Det kunde Politiet ikke hindre.

Ved en hemmelig Anordning bestemte flere nord-slesvigske Landraader i Foraaret 1900, at alle Forsamlinger, i hvilke Gustav Johannsen, H. P. Hanssen, H. Petersen, Graasten, M. Andresen og N. Svendsen, Aabenraa, optraadte som Foredragsholdere, skulde betragtes som politiske Forsamlinger. Talte de i Foredragsforeninger eller Landboforeninger, skulde disse Foreninger, uden Hensyn til Æmnerne, som de behandlede, øjeblikkelig stemples som politiske Foreninger med alle deraf følgende Virkninger. Senere sattes endnu flere Navne paa denne sorte Liste.

Politimyndighederne havde svært ved at forstaa Anordningen. Begrebet „politisk Foreningsmøde“ lærte de først sent at opfatte korrekt. Gang efter Gang fik Kvinderne Tilhold om at forlade „offentlige Forsamlinger“, naar en af de paa den sorte Liste opførte Mænd talte. Ogsaa i andre Retninger var Overgrebene talrige. Kommunalforeningen i Graasten, som talte baade danske og tyske Medlemmer og kun varetog kommunale Interesser, fik af Landraad v. Uslar Tilhold om at fjerne H. Petersen af Foreningens Bestyrelse. Skete dette ikke, vilde Landraaden stemple den som en politisk Forening og paaføre alle Værter, som desuagtet gav den Tag over Hovedet, Næringstab af forskjellig Art, til den blev husvild.

Rettens Skranker og Lovens Grænser udvidedes i det hele mere og mere i Embedsmændenes Bevidsthed. Karakteristik i denne Henseende er særlig den berygtede Amtsforsander Winter v. Adlersflügels Optræden overfor Frimenighedspræst Poulsen i Bovlund. Paa en høflig Forespørgsel til Amtsforsanderen, om

Politiet forlangte Frimenighedens Gudstjeneste i et privat Hus anmeldt som en „Forsamling, i hvilken der drøftes offentlige Anliggender“, svarede Hr. v. Adlersflügel med en Skrivelse, som fortjener at opbevares:

Skjærbæk, 2. 2. 1901.

Tilbage med den Besked, at jeg ikke vil give Dem Tilladelse til at afholde gudstjenstlige Forsamlinger, da der ikke er nogen Trang til Stede.

De er, efter hvad jeg har erfaret, sekterisk Prædikant for Grundtvigianerne. Denne Sekt afholder her i Skjærbæk og i Vodder tilstrækkelige Andagter, saa at flere af den Slags ikke er nødvendige.

Forøvrigt bestaar her Landskirken, hvorfor det er fuldstændig overflødigt, at der eksisterer yderligere Sekter.

I Tilfælde af Overtrædelse vil jeg tværtimod sørge for, at De bliver anholdt og straffet.

v. Winther.

Paa en Besværing over denne, hvad Indholdet angaar retsstridige, hvad Formen angaar usømmelige Skrivelser svarede Landraaden blot, at Amtsforstanderen var bleven oplyst om Forbuddets Ulovlighed. Formen navde han ikke noget at indvende imod. Niveauet sænkedes saaledes stadigt dybere.

Jævnside med alle disse Forsøg paa at beskjære, indskrænke og undertrykke Forsamlingsfriheden gik hæftige Angreb paa Foreningsretten, som særlig i Aarene 1900 og 1901 førtes med en hidtil i Nordslesvig ukjendt Lidenskabelighed og Voldsomhed.

For at skræmme de danske Foreningers Medlemmer og samtidig ved den pinligste Kontrol af Med-

lemslisterne samle Stof til Anklager imod Foreningerne, stævnedes Politimyndighederne i Foraaret 1900 danske Folk i Hundredevis, for at de paa Politikontorerne kunde give nøjagtige Oplysninger om, hvilke Foreninger de var Medlemmer af. Paa mange Egne gik Gendarmerne rundt fra Dør til Dør for at indhente tilsvarende Oplysninger, mens de tillige benyttede Lejligheden til indgaaende at undersøge, om alle Politiforskrifter var nøje overholdte i Gaard og Gade, i Lo og Lade. For at give Undersøgelserne større Vægt, skrev Regeringspressen samtidig: „Der er ingen Tvivl om, at Myndighederne nu ved Hjælp af alle til deres Raadighed staaende Magtmidler vil bekæmpe de uheldsvangre Foreningers Virksomhed“.

Ved Politichikaner af forskjellig Art, ved Udvisninger, Bortvisninger og Tjenestedrengekrig, i enkelte Tilfælde ogsaa ved indgaaende personlig Paavirkning lykkedes det vel, særlig paa sloje Egne, at true og tvinge en Del Medlemmer ud af Foreningerne. Paa andre havde Skræmmemidlerne imidlertid den modsatte Virkning. Havde de hidtil kun været Medlem af en enkelt national Forening, indmeldte de sig nu i dem alle, og snart blev der ogsaa ude i Landsbyerne fra dansk Side ført nøje Kontrol med, hvem der lod sig skræmme.

Større Udbytte ventede Hr. v. Köller sig af Foreningslovens mange Fodangler. Naar der anlagdes Retssager i Hundredevis, vilde de efter hans Opfattelse virke som Sprængminer og hurtigt sprænge og ødelægge de danske Foreninger.

Foreningsloven bestemmer, som foran meddelt, at et Medlems Optagelse i, henholdsvis Udtrædelse af en

Forening, som drøfter offentlige Anliggender eller behandler politiske Gjenstande, skal meldes til Politiet, senest tre Dage efter at Handlingen er foretaget. I 1899 blev denne Bestemmelse for første Gang anvendt overfor *afdøde* Medlemmer, idet Bestyrelsen for en selskabelig Forening i Haderslev Amt idømtes Pengebøder, fordi et Par afdøde Medlemmer ikke var blevne afmeldte i rette Tid. Sagen gjennemløb alle Instanser med det overraskende Resultat, at Kammerretten i Berlin godkjendte Underrettens Fortolkning af Loven. Og denne Dom betragtede Administrationen derpaa som en Snor, velskikket til at tage Livet af de danske Foreninger.

I Maj Maaned 1900 stod 5 Medlemmer af Bestyrelsen af Haderslev Amts Landboforening anklagede, fordi afdøde Peter Nielsens Udtrædelse af Landboforeningen først var bleven anmeldt til Politimesteren den 1. Maj om Formiddagen, uagtet han havde opgivet Aanden den 28. April Klokken 10 Aften. Forgjæves gjorde de Anklagede gjældende, at Politimesterens Kontor var lukket den 28., da Døden indtraadte, at den 29. var en Søndag, samt at Foreningen havde valgt en ny Formand den 30. April — det hjalp ikke. De fem Bestyrelsesmedlemmer maatte bøde hver 15 Mark og bære Sagens Omkostninger.

Og nu fulgte Angrebene Slag i Slag. I Maj Maaned blev der rejst over halvtreds, i Juni endog over hundrede Klager imod danske Foreninger paa Grund af lignende Lovovertrædelser, og saaledes blev det ved til langt ud paa Efteraaret. Ingen Myndighederne ubehagelige Foreninger gik Ram forbi, det haglede med

Klager baade over selskabelige Foreninger og Landboforeninger, men særlig ondartede var dog Angrebene paa de tre store nationale Foreninger, og af dem maatte atter Vælgerforeningen og Sprogforeningen udholde den værste Tørn.

Vælgerforeningen havde paa dette Tidspunkt en Bestyrelse af 23 Medlemmer. Hver enkelt af disse Personer gjordes ansvarlig for, at de afdøde Medlemmers Udtrædelse af Foreningen ikke var bleven anmeldt i rette Tid. Den første Sag — Ikkeafmeldelse af 9 døde Medlemmer — endte med, at de 23 Bestyrelsesmedlemmer blev idømt hver 15 Mark i Pengebøder samt Sagens Omkostninger. Da den næste Sag rejstes, lod den fra sin Virksomhed i den tyske Fornings Tjeneste og som Dommer i Forældreretssagerne lige bekendte Dr. Hahn i Sønderborg 13 Amtsforstandere, 10 Politimestre og en Gendarm indstævne som Vidner. De nordslesvigske Politimyndigheder var saaledes fyldigt repræsenterede i Sønderborg, men Terminen maatte hæves, fordi de Anklagede af Frygt for Hildethed stillede et Forkastelsesandragende imod Dr. Hahn. Landretten afviste Andragendet. En ny Termin i Sagen blev fastsat, og samme Dag skulde der tillige afsiges Dom i tre andre mod Vælgerforeningen anlagte Sager. Der var denne Gang ialt stævnet 40 Vidner, for det meste Amtsforstandere, Politimestre og Gendarmer fra alle Egne af Nordslesvig. De Anklagede, hvis Frygt for Amtsdommerens Hildethed Landretten ikke havde kunnet overvinde, udeblev derimod. Vidnerne maatte give Oplysninger i mange Retninger, særlig dog om „Medlemmer“, hvoraf adskillige i flere

Aar havde hvilet i Gravens Gjemme. Henimod Aften faldt Dommen. Den lød paa Frifindelse i et, skyldig i tre Tilfælde, og 22 Bestyrelsesmedlemmer blev i hvert af disse Tilfælde idømte hver en Bøde af 30 Mark samt Sagens Omkostninger. Bøderne beløb sig saaledes den Dag til 1980 Mark. Dertil kom paa Grund af de mange fjerntboende Vidner Retssomkostninger paa henved Tusinde Mark. Efter denne Dom gik der et Sejersraab ud over Nordslesvig. Dette, mente Administrationen, var endelig Pinden til de danske Foreningers Ligkiste. Og i de følgende Maaneder fulgte Klage paa Klage, Sag paa Sag, Dom paa Dom med stigende Pengebøder for hver Dom, der faldt. For at lette Retsskriverne Arbejdet, lod Dr. Hahn endog særlige, kun for disse Sager bestemte Formularer trykke. Og saa stor var Iveren, hvormed Sagerne fremmedes, at en Gang paadømte Tilfælde atter stilledes under Anklage og atter paadømtes af samme Dommer.

Snart var ogsaa Kampen mod Sprogforeningen i fuld Gang. I dens Medlemsliste havde Politimyndighederne ligeledes fundet Navne paa Mænd, som forlængst var afgaaede ved Døden, uden at Udtrædelsen var meldt til Politiet. I Juni 1900 faldt den første Dom: Hvert af Foreningens 11 Bestyrelsesmedlemmer idømtes en Pengebøde paa 30 Mark. Der fulgte en Skylle af 43 nye Anklager, og inden Aarets Udgang var der ialt anlagt over halvandet Hundrede Sager imod Sprogforeningens Bestyrelsesmedlemmer. Hvis alle disse Sager var blevne afsluttede med retskraftig Dom efter de Principper, der fra først af blev gjort gjældende, vilde de have tvunget Foreningens Bestyrelse

til at udrede over 20,000 Mark i Bøder og Retsudgifter. I en enkelt Sag var Sprogforeningens Formand allerede bleven idømt Arrest. Detsaa derfor ret betænkeligt ud for Foreningernes Fremtid. Men det gaar jo heldigvis ikke altid saa galt, som Præsten prædiker.

Noget senere udstraktes Forfølgelserne ogsaa til Skoleforeningen. Dens Regnskabsbøger, Medlemslister, Breve m. m. blev uventet beslaglagte. En Retssag fulgte. Formand for Retten var den ligeledes som Medlem af den tyske Forenings Bestyrelse og fra Forældreretssagerne bekjendte Amtsdommer Lindemann i Toftlund. Under Forhandlingerne vakte et Forsøg paa at udnytte Sagen politisk i selve Retssalen megen Opmærksomhed. Redaktøren af det statsunderstøttede Blad i Haderslev var bleven tilkaldt som Referent. Derpaa blev Poster af Regnskabsbøgerne, som tilsyneladende ikke stod i nogen som helst Forbindelse med Anklagen, oplæste, tilmed saa paafaldende langsomt, at det straks vakte Mistanke om Bihensigter. Dagen efter aftryktes alle disse Poster i det paagjældende Blad, som paa dette Grundlag rettede voldsomme Angreb paa kongerigske Bidragydere. Men Angrebene prellede af. Foreningens Stilling var i denne Henseende retslig set uangribelig. Beslaglæggelsen maatte hæves. Bøgerne blev tilbageleverede, og paa dette Tidspunkt var der allerede opnaaet en Højesteretskjendelse, som gjorde en brat Ende paa Forfølgelserne.

Landretten i Flensborg havde i det store og hele stadfæstet Nævningerettens Domme imod Vælgerforeningen og afvist de Anklagedes Paastand om, at Sagerne var forældede, naar der var gaaet over tre

Maaneder og tre Dage siden Medlemmernes Død. Kammerretten godkjendte i en Kjendelse af 23. August 1900 dette Standpunkt, idet den i Motiverne hævdede, at Afmeldelsespligten bestod, til den var opfyldt, eller for det paagjældende Bestyrelsesmedlems Vedkommende til tre Maaneder efter, at det var udtraadt af Bestyrelsen. Men en Maaned senere ændrede Kammerretten sit Standpunkt, idet den i en ny Kjendelse af 21. Septbr. frikendte Sprogforeningens Bestyrelse med den Motivering, at „Forældelsesfristen, som er tre Maaneder, begynder med den i Loven fastsatte Frist af tre Dage“. De Anklagedes Opfattelse havde dermed sejret, og paa dette Skjær strandede alle senere Sager, thi Kammerretten fastholdt i de følgende Tider konsekvent dette Standpunkt, og Administrationen havde begyndt med at sætte over tre Maaneder tilbage liggende Tilfælde under Anklage. Vælgerforeningen tabte kun den første, allerede før den Tid af Kammerretten paadømte Sag, alle Sprogforeningens Retssager — over halvandet Hundrede — endte med Frifindelse, og kun ganske faa Domme imod andre Foreninger stadfæstedes af Højesteret.

Iøvrigt havde Foreningerne allerede paa dette Tidspunkt dækket sig paa anden Vis imod de værste Angreb. Ved Statutændringer indskrænkedes Bestyrelserne til kun at omfatte 3 (Vælgerforeningen) eller 2 Medlemmer (Sprogforeningen og Skoleforeningen). Samtidig oprettedes et talrigt, men efter Foreningsloven uansvarligt Tilsynsraad. Angrebsfladen var dermed bleven meget mindre. I Tilslutning til denne Omdannelse af Bestyrelserne vedtoges nye Lovbestemmelser om Medlemmernes Indmeldelse, Optagelse og Udtrædelse, som

blev knyttede til bestemte Betingelser og henlagte til en Gang for alle fastsatte Tider, saa Bestyrelsen havde betydeligt lettere ved at opfylde Foreningslovens Forskrifter til Punkt og Prikke. Kun Dødsfaldene kunde derefter volde Vanskeligheder, naar de Døde ikke anmeldtes som udtraadte af Foreningerne senest 3 Dage efter deres Død, i Fald der rejstes Anklage inden 3 Maaneders Forløb. Men Tillidsmændene fik Tilhold om ufortøvet at melde Bestyrelserne ethvert Dødsfald, om fornødent ved Telegram, og Foreningerne stod dermed atter i en ret uangribelig Stilling.

Noget senere søgte Administrationen at ramme Foreningernes Tillidsmænd, men ogsaa dette Forsøg mislykkedes. En Politiforordning af 1887 bestemmer, at *Kollekter* kun maa sættes i Værk med Overpræsidentens Tilladelse. Under Köllerpolitikken udvidedes Begrebet Kollekt i alle Retninger. Da nordslesvigske Kvinder efter Dronning Louises Død indsamlede Bidrag til en Krans til hendes Kiste, betegnede Hr. v. Köller i egen Person denne Indsamling som en Kollekt, der ikke maatte foranstaltes, før han gav Tilladelse dertil. Opkrævningen af Indgangspenge ved offentlige Foredragsmøder betegnedes ligeledes som en ulovlig Kollekt. Og næppe havde Administrationen iagttaget, at Foreningernes „frivillige Bidragydere“ voksede i samme Forhold, som Medlemmerne svandt, før den ligeledes betegnede Modtagelsen af disse frivillige Bidrag som en ulovlig Kollekt.

Det var et Tilfælde, der ser ud som en Tanke, at disse Sager først rejstes i Toftlund Amtsdistrikt, hvor den før nævnte politiske Agitator Amtsdommer

Lindemann repræsenterede den preussiske Justits. I April 1902 stod otte Tillidsmænd for Skoleforeningen foran denne strenge Dommer, anklagede for at have foranstaltet en ulovlig Kollekt ved at modtage frivillige Bidrag til Skoleforeningen uden først at indhente Overpræsidentens Tilladelse. Retten sluttede sig til Anklagemyndighedens Opfattelse og idømte dem høje Pengebøder. Landretten stadfæstede senere Dommen. Men Kammerretten ophævede Landrettens Dom og viste Sagen tilbage til ny Behandling. I Januar 1903 endte den derpaa med Frikjendelse. Kollektssagen var det sidste Forsøg paa at undertrykke og indskrænke Forenings- og Forsamlingsretten ved nye Fortolkninger. I de sidste Aar har Foreningerne næsten været helt fri for Retssager.

Under alle disse Gjenvordigheder fortsatte de store nationale Foreninger støt og sikkert deres betydningsfulde Virksomhed. Statistiken er, som følgende Oversigt over Foreningernes Medlemsantal og Indtægter i Aarene 1898—1904 viser, i denne Henseende meget oplysende:

Sprogforeningen.

Aar	Medlemmer	Indtægter
1898	1614	6,535 Mark 16 Pg.
1899	1890	7,925 " 33 "
1900	2258	8,525 " 88 "
1901	2497	8,697 " 14 "
1902	2438	15,384 " 80 "
1903	2530	17,933 " 30 "
1904	2669	19,535 " 52 "

Vælgerforeningen.

Aar	Medlemmer	Indtægter
1898	3034	3,591 Mark 65 Pg.
1899	3029	3,893 „ 75 „
1900	2872	3,544 „ 55 „
1901	2906	5,805 „ 75 „
1902	3078	4,151 „ 90 „
1903	3187	5,475 „ 55 „
1904	3229	5,501 „ 05 „

Skoleforeningen.

Aar	Medlemmer	Indtægter	Underst. Elever
1898	4781	12,054 Mark 65 Pg.	196
1899	4745	16,113 „ 21 „	236
1900	4243	15,144 „ 60 „	191
1901	3916	19,589 „ 70 „	225
1902	3750	21,960 „ 68 „	234
1903	3750	18,548 „ 19 „	220
1904	3794	16,434 „ 13 „	217

Til Skoleforeningens Regnskab bemærkes, at de her opførte Indtægter er kontant indbetalte frivillige Bidrag og Medlemsbidrag. Foruden disse Indtægter har Foreningen i de samme Aar kunnet yde læmpede Betalingsvilkaar, halve og hele Fripladser til en samlet Værdi af henved 10,000 Mark aarlig.

Foreningerne er, som Tavlerne viser, gaaede ud af Kampen med flere Medlemmer, end de havde ved dens Begyndelse, idet de staar med 9,692 Medlemmer i 1904 imod 9,429 Medlemmer i 1898. Af endnu større Betydning er Indtægternes Stigning fra 22,181 Mark 46 Pg. i 1898 til 41,470 Mark 70 Pg. i 1904, idet den har muliggjort en betydelig Udvidelse af deres Virksomhed. Stigningen har flere Aarsager. Administrationens voldsomme Angreb omdannede en Del tidligere Medlemmer, som paa Grund af virkelig eller indbildt Afhængighed lod sig stryge paa Medlemslisterne, til frivillige, unavngivne Bidragsydere. Samtidig æggede Forfølgelserne mange hidtil Udenforstaaende til at melde sig ind i Foreningerne, og ikke faa Tillidsmænd opfattede det som en Æressag at hverve et nyt for hvert udtraadt Medlem. Endelig skærpede Köllerpolitikken i al Almindelighed Offervilligheden overfor nationale Foretagender. Dette har i Regnskaberne givet sig Udtryk i tidligere ukjendte, store frivillige Bidrag og i Aarsberetningernes Meddelelser om testamentariske Bestemmelser, som sikrer Foreningerne betydelige Indtægter ad Aare.

Midt under Köllerpolitikken blev de danske Organisationer udvidede i to Retninger: med *Aarsmødet* og *Jærnfondet*.

Aarsmødet blev indført 1902. Det sammensættes af Sprogforeningens, Vælgerforeningens og Skoleforeningens Bestyrelser og Tilsynsraad, henved 120 af disse Foreningers Tillidsmænd sognevis valgte Udsendinge, Repræsentanter for den danske Presse i Nord-slesvig samt alle danske Kredsdaysmænd og Deputerede.

Aarsmødet er saaledes en fyldig og god, for Flertallets Vedkommende hvert Aar af nye Valg fremgaaet Repræsentation for den danske Befolkning i Nordslesvig.

I Foreningerne foretages de fleste Bestyrelsesvalg i Virkeligheden paa Livstid, idet Gjenvalg er bleven Reglen. Naar en saadan Skik først har faaet Borgerret, er det ikke let at bryde med den. Under Hensyn dertil var det en vigtig Opgave at skaffe yngre, varmtfølede Nordslesvigere anden Adgang til at øve Indflydelse paa det nationale og politiske Arbejde. Denne Opgave er i hvert Fald delvis løst med Aarsmødet. Paa det har ogsaa Ungdommen Lejlighed til at hæve sin Røst, øve sin Kritik og søge at gjøre sin Indflydelse gjældende. Ikke mindst derfor sender hvert Aarsmøde en frisk Luftning ud over hele Nordslesvig.

Aarsmødet flytter fra Sted til Sted. Dets Forhandlinger, som omfatter de tre store Foreningers Generalforsamlinger, varer i to Dage. I Tilknytning til Aarsberetningerne plejes der Samraad om Arbejdet for Danskheden, nye Interesser vækkes, politiske Spørgsmaal drøftes og afgjøres. — Ved en stærkere, tillige alle nationale Foreninger omspændende Sammenslutning paa bredt, folkeligt Grundlag har den nordslesvigske Befolkning saaledes i Aarsmødet skaffet sig et nyt, betydningsfuldt politisk Organ.

Paa det første Aarsmøde foreslog Landdagsmand Julius Nielsen Grundlæggelsen af et *Jærnfond*. Hans Tanke var den, at Jærnfondet ved at danne en Slags Reserve for de store nationale Foreninger skulde afstive dem i Tider, hvor de var udsatte for særlig stærke Angreb eller stod overfor overordentlig store Opgavers

Løsning, og tillige selvstændigt muliggjøre Optagelsen af nye Virksomheder, naar det først havde naaet en vis Højde. Kapitalen skulde være urørlig; kun Renten maatte anvendes. Forslaget blev enstemmig vedtaget, og der blev straks tegnet henved 2000 Mark til Fondet.

Paa det følgende Aarsmøde vedtoges Jærnfondets Love¹⁾. Renten skal efter dem skrives til Kapitalen i de første fire Aar. Senere ydes der af Jærnfondet Understøttelse til 1) staaende Retshjælp, 2) Forsamlingshuse, 3) Valgarbejde og 4) Videreuddannelse af begavede unge Mænd og Kvinder paa Studiets, Landvæsenets, Handelens og Haandværkets Omraade. En Bestyrelse paa 7 Medlemmer, valgte af Vælgerforeningens Bestyrelse og Tilsynsraad, forvalter Jærnfondet. Den sidste Aarsberetning viser, at det allerede raader over en Kapital paa 26,000 Mark.

Kampen imod Forsamlingsfriheden og Foreningsretten har kostet Administrationen flere Hundrede tabte Retssager, uden at den i andre Henseender har vundet varige Fordele. Under Köllerpolitikkens mangeartede voldsomme Angreb er de fleste nordslesvigske Foredragsforeninger gaaede til Grunde. Et Par selskabelige Foreninger har delt deres Skjæbne, og en enkelt Landboforenings Virksomhed er endnu standset. Men offentlige Foredragsmøder træder mere og mere i Foredragsforeningernes Sted. Nye selskabelige Foreninger er stiftede, og den sidste Landboforening vil forhaabentlig snart atter kunne gjenoptage sit Arbejde.

*) Aftrykte i „Sønderjydske Aarbøger“ 1903 Side 308.

De store nationale Foreninger har bestaaet Prøven med Glans og klaret alle Skjær. Sprogforeningen og Vælgerforeningen staar med flere Medlemmer og større Indtægter end nogensinde før. Skoleforeningen er efter en forbigaaende Nedgang atter i rig Udvikling, og Organisationerne er midt under Krisen blevne videre udbyggede med Aarsmødet og Jærnfondet.

Forsamlingsfriheden var en Tidlang undertrykt. Endog Kirkedørene lukkedes, og alle offentlige Lokaler holdes endnu spærrede for danske Møder. Men Politimyndighederne maatte atter lukke Dørene op, og Befolkningens smukke og værdige Svar paa Boycotten er — 25 nye Forsamlingshuse! De staar som det betydeligste og varigste Resultat af Angrebet paa Forenings- og Forsamlingsretten.

VIII.

Overpræsident v. Köller havde fra første Færd af haft sin Opmærksomhed stærkt fæstet paa *Pressen*, som han ogsaa i sine tidligere Embedsstillinger havde betragtet som en Slags Generalsyndebuk og hadet med en preussisk Junkers grundige Had. Af Bismarck havde han dog lært, at *Pressen* er et nødvendigt Onde, som det derfor i størst mulig Udstrækning gjælder om at stille i Administrationens Sold.

Overpræsidentens Uvilje imod den danske Presse kom første Gang til Orde overfor en Deputation af nordslesvigske Bønder, som ved Nytaarstid 1899 opsogte ham i Haderslev for at klage over Udvisningerne. Ved denne Lejlighed udspandt der sig følgende

Samtale mellem Hr. v. Köller og Deputationens Ordfører, Gaardejer P. Skau, Bukshave:

Hr. v. Köller: Befolkningen bør frigjøre sig for den danske Presse.

P. Skau: Vi er danske, derfor holder vi danske Aviser. De fleste af os kan kun læse danske Blade.

Hr. v. Köller: Læs saa hellere kjøbenhavnske Blade.

P. Skau: De bringer ingen stedlige Efterretninger.

Hr. v. Köller: Saa bør Befolkningen enten selv grundlægge et Blad eller ogsaa købe et af de bestaaende, f. E. „Hejmdal“. Saa vil der blive Ro i Landet i Løbet af fire Uger.

Denne Samtale indeholder Programmet for Hr. v. Köllers Pressepolitik. Hans Forslag gav Befolkningen en Ide, men vandt iøvrigt ikke dens Bifald. Deputationen sammenkaldte senere en offentlig Forsamling og henstillede Forslaget til dens Afgjørelse. Befolkningens Svar var et enstemmigt vedtaget Tillidsvotum til den danske Presse.

Regeringen, Administrationen og ikke mindst Statsadvokaten vedligeholdte en hæftig Ild paa Pressen i de følgende Tider. Og inden Aarets Udgang strøg et enkelt Blad, „Dannevirke“ i Haderslev, som i over tresindstyve Aar havde staaet i den danske Sags Tjeneste, til Befolkningens store Harmes Flaget.

„Dannevirke“, som efter Redaktør H. R. Hjort-Lorenzens Udvisning i Halvfjerserne var bleven solgt til Dyrlæge Bjørnshauge i Aabenraa, redigeredes paa dette Tidspunkt af to varmtfølede og i enhver Henseende paalidelige danske Mænd, Redaktørerne M. C. Mathiesen og H. Petersen. Redaktionen var saaledes

i gode Hænder. Men Bladets Ejer, Dyr-læge Bjørnshauge, havde i Aarenes Løb lidt store Tab, hans økonomiske Stilling var efterhaanden bleven uholdbar, og han kæmpede allerede en Fortvivlelsens Kamp for at holde sig oven Vande. Administrationen udnyttede behændigt dette Forhold, støttede hans krampagtige Forsøg paa at bevare forskellige Tillidshverv, som han sad inde med, men forlangte til Gjengjæld Indflydelse paa „Dannevirkes“ Redaktion. De første Forsøg af den Art strandede paa Mathiesens Aarvaagenhed. Men da han i December 1899 afviste en af Bjørnshauge indsendt Artikel, som fraraadede nordslesvigske Forældre at sende deres Børn paa danske Efterskoler og Højskoler, kom Krisen. Bjørnshauge forlangte, tilskyndet af Landraad v. UsLAR, Artiklen optaget i Bladet, og da Mathiesen ikke vilde bøje sig, blev hans Modstand brudt ved et Redaktionsskifte. Foreløbig overtog Bladets Ejer selv Stillingen som Udgiver og ansvarhavende Redaktør, mens Redaktør Mathiesen i en Henvendelse til Læserne offentlig fralagde sig ethvert Ansvar for Redaktionen i den Tid, han endnu efter sin Kontrakt var forpligtet til at arbejde ved „Dannevirke“. Den nordslesvigske Befolkning, som længe havde fulgt Dyr-læge Bjørnshauges og hans ligestillede Ven, tidligere Apoteker v. Lachmanns Færd med Mistænksomhed, havde dermed faaet fuld Klarhed over Sagernes Stilling. Og at den tyske Presse ligeledes forstod, hvad Klokken var slaaet, viser de Bemærkninger, der i de følgende Uger knyttedes til Efterretningen om, at en dansk Undersaat, Fru v. Wildenradt-Krabbe, snart vilde overtage „Dannevirkes“ Redaktion. „Myndighederne

kan og vil aldrig taale, at en Udlænding her i Landet leder et Blad, som vil gjøre det til sin Opgave paa nogen som helst Maade at bekæmpe Tyskheden eller ophidse Beboerne imod hinanden. Vi tror derfor ikke at tage fejl“, skrev Landraadsbladet i Haderslev, „naar vi antager, at Tilsynsmyndighederna opmærksommere end nogen Sinde vil følge Bladets Holdning, og at de, hvis de udtalte Forventninger, som knytter sig til Redaktionsskiftet, skulde blive skuffede, i korteste Frist vil gjøre en Ende paa de nye Forhold ved at udøve de Rettigheder, der tilkommer dem“. Af hvad Art disse Rettigheder var, forklarede „Flensb. Nordd. Zeit.“, som plejer at være Organ for Regeringen i Slesvig, samtidig meget tydeligt, idet det skrev: „Naar Fru v. Wildenradt-Krabbe overtager Redaktionen som dansk Undersaat, saa taler denne Omstændighed for et Systemskifte; thi i modsat Fald vil Regeringen naturligvis snart gjøre Brug af sin Husret.“ Endnu tydeligere skrev „Vorwärts“: „Da Hr. v. Köller til enhver Tid kan udvise denne Dame, er han naturligvis den egentlige Chefredaktør af „Dannevirke“, og Bladet har dermed forraadt sin nationale Sag til den ophøjede Overpræsident.“

Fru v. Wildenradt-Krabbe fortalte selv, før hun overtog „Dannevirkes“ Redaktion, følgende om Anledningen til, at Dyrlæge Bjørnshauge traadte i Forbindelse med hende: „Jeg havde skrevet en Serie Artikler til „L'Indépendance Belge“, hvori jeg behandlede Finlands, Elsas-Lothringens og Nordslesvigs Forhold til deres respektive Stater. Artiklerne, som oversattes i Berliner „Lokal-Anzeiger“, vakte en Del Opsigt, idet

de tog Afstand fra den nordslesvigske ganske unyttige Chauvinisme. De kom ogsaa „Dannevirkes“ Udgiver Hr. Bjørnshauge i Hænde. Efter at have læst dem, tog han øjeblikkelig til Kjøbenhavn og talte med mig om Sagen. Efter at have talt med min Fader, Herredsfoged Krabbe, om mit Forehavende, som han billigede, modtog jeg Tilbuddet.“

I Virkeligheden ser Sagen imidlertid saaledes ud: Landraad v. Uslar øvede i 1899 en betydelig Indflydelse paa Dyrslæge Bjørnshauge. Med stigende Utaalmodighed forlangte Landraaden et Redaktionsskifte ved „Dannevirke“. Bjørnshauge var villig, men det var ham umuligt at finde en dansk Journalist i Nordslesvig, som vilde paatage sig at redigere Bladet efter Hr. v. Köllers Forskrifter. Han fik da det Raad at søge sig en Redaktør i Danmark. Paa dette Tidspunkt opholdt en ung kjøbenhavnsk Dame, som havde reflekteret paa en Annonce i „Berlingske Tidende“, sig som Sommergjæst hos Bjørnshauges Meningsfælle Apoteker v. Lachmann. Til hende klagede Bjørnshauge sin Nød, idet han spurgte hende, om hun ikke kunde anvise ham en Redaktør. Ukjendt med Forholdene og uden at ane, hvad det i Virkeligheden drejede sig om, gav hun Bjørnshauge Anvisning paa Fru v. Wildenradt-Krabbe, som hun havde mødt i det kjøbenhavnske Selskabsliv. Efter denne Anvisning opsøgte Bjørnshauge derpaa Fruen, som straks var villig til at overtage Hvervet.

Fru v. Wildenradt-Krabbe var den Gang fuldstændig ukjendt med Forholdene i Nordslesvig. Hun søgte en passende Stilling, og den mente hun at finde. Da hun senere blev oplyst om Sagernes virkelige Stilling,

vilde hun ikke afbryde sin Virksomhed, men „fortsatte Eksperimentet“, som hun udtrykte sig med den hende særegne Letsindighed. Og hun fortsatte det til „Dannevirke“ var ødelagt, Administrationen slog Haanden af hende, og Pengene dermed slap op. For hendes nære Paarørende havde det været meget let at skaffe sig paalidelig Underretning om de virkelige Forhold, før hun tiltraadte Stillingen. At de undlod dette, var uforvarligt og har senere kostet dem mange bitre Timer, idet hendes Fader, Folketingsmand Krabbe, blev gjort medansvarlig for hendes forkastelige Virksomhed, og Kampen imod den dermed ogsaa blev ført over til Kongeriget.

Fru v. Wildenradt-Krabbe vakte straks almindelig Uvilje i Nordslesvig. Før sin Afrejse fra Kjøbenhavn udtalte hun sig meget nedsættende om den danske Presse i Nordslesvig og særlig om „Dannevirke“s tidligere, af Befolkningen i Nordslesvig højt agtede Redaktør, hvis tunge Alvor, rene, nationale Sindelag og dybe, offervillige Overbevisning hun savnede enhver Forudsætning for at forstaa. Ved sin Ankomst aflagde hun Visitter hos Landraaderne i Haderslev og Aabenraa. Og næppe havde hun overtaget „Dannevirke“s Redaktion, før hun bragte de værste Sladderhistorier til Torvs, om Pengeindsamlinger i Danmark, som paa en Dag skulde have indbragt 250,000 Kroner paa Københavns Børs, og om „hemmelige Fonds“, som blev anvendt i Nordslesvig, hvor Pengene forsvandt sporløst. Af den tyske Presse blev disse Eventyr naturligvis straks omsmeddede til Vaaben imod Danskheden, mens der fra dansk Side rejstes skarp Protest

imod dette skammelige Angreb i Ryggen paa et Tidspunkt, hvor Köllerpolitikken rasede i al sin Voldsomhed.

I de følgende Maaneder fortsatte Fru v. Wildenradt-Krabbe sin Virksomhed i Nordslesvig i samme Spor. Letsindig og naiv blev hun snart et viljeløst Redskab i Administrationens Haand, mens hun selv drømte om at vikle sine Omgivelser om „sin lille Finger“. Befolkningen vendte hende Ryggen. Bladet mistede hurtigt sine Holdere, og efter et halvt Aars Forløb stod det allerede overfor en Krise. Regeringen var nødt til at springe i Brechen med en betydelig Sum, hvis Hr. v. Köllers Planer ikke skulde lide et ynkeligt Skibbrud.

Fra dansk Side fulgte man Krisens Udvikling med Opmærksomhed. Den 3. Juli 1900 skrev „Hejmdal“: Pastor Jacobsen, Skjærbæk, og en Sagfører var i Gaar i Aabenraa, hvor de paa Brøndlund Slot havde en længere Konference med Landraad v. Uslar og Dyrlæge Bjørnshauge. Dagen efter tilføjede Bladet: Sagføreren var Advokat Ritter fra Tønder. Der gaar Rygter om, at Dyrlæge Bjørnshauge skal have sikret sig 70,000 Mark fra Fortyskningsbanken i Skjærbæk. Om Hr. v. Köller har ydet Garanti for Pengene vides ikke. Fru v. Wildenradt-Krabbe betegnede disse Meddelelser som „Kaffesladder“, „Tantepjank“ og „Bagvadskelse“, fremsatte med „grænseløs Frækhed“.

Men fire Aar senere, d. 3. Oktbr. 1904, erklærede Pastor Jacobsen foran Rettens Skranke: „Landraad v. Uslar kom en Dag til Skjærbæk, lod mig kalde hen paa Degns Hotel og sagde til mig: „Dannevirke“ maa kjøbes og føres videre, redigeret i tysk Aand. Men for

at det ikke skal komme for Offentligheden, at Regeringen staaer bag ved, maa Kjøbet ske gjennem Skjærbæk Bank. Jeg vil skaffe Banken Penge, for at den kan gjøre denne for Tyskheden vigtige Forretning. Jeg rejste derefter sammen med Landraad v. Uslar til Berlin, hvor vi blev indførte hos Finansminister v. Rheinbaben, som overgav os en Anvisning paa 70,000 Mark, for at vi kunde kjøbe „Dannevirke“. Den preussiske Statsbank „Seehandlungssocietät“ udbetalte Summen imod en af mig udstedt Kvittering, og med disse Penge rejste jeg tilbage til Skjærbæk. Nogle Dage efter Hjemkomsten fra Berlin indbød Landraad v. Uslar mig til en Konference paa Brøndlund Slot med det Formaal at faa „Dannevirke“ kjøbt til Fru v. Wildenradt-Krabbe. For at have retskyndig Hjælp tog jeg Advokat Ritter fra Tønder med. Hos Landraaden traf vi sammen med Bjørnshauge og Fru v. Wildenradt-Krabbe. De vilde straks have fat i Pengene. Advokat Ritter forlangte imidlertid Sikkerhed, og jeg støttede ham. Landraad v. Uslar blev nu meget vred og fremhævede skarpt, at det jo dog gjaldt en national Sag. Men da Sikkerheden forekom os som Bankens Repræsentanter utilstrækkelig, rejste vi atter til Skjærbæk med Pengene, uden at Handelen blev afsluttet.“

Hverken Ministeren eller Landraaden, Advokat Ritter eller Dyr læge Bjørnshauge har indladt sig paa at betegne Pastor Jacobsens Fremstilling af Sagen som urigtig. Fra anden vel underrettet Side stadfæstes den derimod. Forhandlingerne gjenoptoges i de følgende Uger, først i Skjærbæk, hvor Fru v. Wildenradt-Krabbe

i dybeste Hemmelighed aflagde Pastor Jacobsen et længere Besøg. Ved denne Lejlighed boede hun paa Hotellet under et opdigtet Navn. Senere fortsattes de under en Sammenkomst hos Landraad Becherer i Haderslev, hvor Pastor Jacobsen atter var tilstede, og Fru v. Wildenradt-Krabbe indfandt sig ved Midnatstid, tæt tilsløret for at være ukjendelig. Men heller ikke denne Gang opnaaedes der Enighed om Pengesagerne. Pastor Jacobsen var aabenbart bange for at blive ladt i Stikken af Landraaderne, hvis Foretagendet, som han frygtede for, mislykkedes. Advokat Ritter fik derfor Tilhold om kun at byde 45,000 Mark for Bladet. Dette Bud blev afgivet til „Den Nordslesvigske Folkebank“, som havde „Dannevirke“ i Pant og havde faaet Fuldmagt til at sælge det, fordi Bjørnshauge ikke kunde betale sin Gjæld. Banken modtog imidlertid ikke Budet, men solgte den 20. Juli „Dannevirke“ med tilhørende Bygning og Trykkeri til „Aktieselskabet Mordersmaalet“ i Haderslev for 52,000 Mark.

Dyrlæge Bjørnshauge vilde ikke godkjende dette Salg, men meldte sig fallit. Ejendommen blev foreløbig draget ind under Fallitboet, og Fru v. Wildenradt-Krabbe fortsatte derefter endnu i et Par Maaneder Bladets Redaktion. Men da Kreditorerne senere godkjendte Salget, standsede hun pludselig den 15. Septb. Udgivelsen af „Dannevirke“, og nu skete det mærkværdige: I god Forstaaelse med Postvæsenet annekterede tre Tyskere, som alle var knyttede til det statsunderstøttede Blad i Haderslev, Bladtitlerne „Dannevirke“ og „Freja“, før den nye Ejer kunde overtage sin retmæssige Ejendom. Der fulgte en langvarig Proces,

unler hvilken der var ansat ikke færre end 9 Terminer ved første Instans, og der gik henved halvtredie Aar, før Rigsretten tilkjendte „Modersmaalet“ Bladtitlerne og under en daglig Pengebøde af 50 Mark forbød de tre begjærlige Tyskere at udgive Blade under Titlerne „Dannevirke“ og „Freja“. Under hele denne Affære spillede Postvæsenet en lidet tiltalende Rolle.

Samtidig med, at Fru v. Wildenradt-Krabbe havde standset „Dannevirke“ og derved fremkaldt Tyskernes Annektion, havde hun udsendt en Plakat, hvorved hun meddelte, at hun fra 1. Oktober 1900 vilde udgive et nyt Blad under Titlen „Det gamle Dannevirke“. Plakaten blev med Politiets Tilladelse opslaaet paa Gadehjørner og offentlige Bygninger, og fremtrædende Tyskere toge sig af dens Udbredelse. Udsigterne for det nye Blad var imidlertid ikke gode. Da Fru v. Wildenradt-Krabbe ved Nytaarstid 1900 overtog Redaktionen af „Dannevirke“, havde Bladet omtrent 1800 Holdere, men da hun standsede dets Udgivelse den 15. September samme Aar, var der kun henved 700 Holdere tilbage. Det var dermed givet, at hendes nye Foretagende vilde kræve meget betydelige Pengeofre. Men det var paa dette Tidspunkt klart for alle, som vilde se, at Regeringen ogsaa var villig til at understøtte hendes Virksomhed med Pengemidler.

I „Berliner Correspondenz“, der udgives som Manuskript af det preussiske Indenrigsministerium til Brug for den velsindede Presse, konstaterede Ministeriet allerede i Maj Maaned 1900: „Ogsaa „Dannevirke“, det ældste danske Protestblad, er aabenlyst gaaet over til Regeringen mod den danske Agitation.“ En Maanedstid

derefter udbetalte Finansminister v. Rheinbaben 70,000 Mark til Landraad v. Uslar og Pastor Jacobsen, for at de kunde kjøbe „Dannevirke“ til Fru v. Wildenradt-Krabbe, selvfølgelig under Forhold, som sikrede Regeringen Bladets fremtidige Understøttelse. Handelen blev ikke til noget, men Pengene var i Behold. Den tyske Oppositionspresse var derfor heller ikke i Tvivl om, hvad Klokken var slaaet. „Kieler Zeitung“ forudsatte saaledes, at der var afsluttet en særlig Overenskomst mellem Fru v. Wildenradt-Krabbe og Overpræsident v. Köller. I hele Østen finder man ikke hendes Lige, skrev det, da hun startede „Det gamle Dannevirke“. „Ikke en eneste polsk Kvinde har stillet sig i den politiske Propagandas Tjeneste for at skaffe Ro i Landet.“

Til at begynde med havde Fru v. Wildenradt-Krabbe aabenbart Penge nok til sin Raadighed. Hun købte, skjønt hun selv var uden Formue, en ret kostbar Bygning i Haderslev og lod den med betydelige Omkostninger indrette til Brug for Bladet, som straks fik sit eget splinternye og vel indrettede Trykkeri. Hvorfra fik hun Pengene? Det er endnu ikke tilfulde oplyst. Det vides, at hun fik et Prioritetslaan i Bygningen af en Slægtning af Hr. Bjørnshauge, et Laan i Trykkeriet af en anden Privatmand og nogle mindre Laan af Optanter mod Løfte om, at hun ved Hjælp af sin Indflydelse paa Landraad Becherer vilde faa dem lavede til preussiske Undersaatter! Men dermed er Gaaden langt fra løst, da alle disse Summer tilsammenlagte kun dækker en ringe Del af de Penge, hun i de følgende Aar satte over Styr. At der bestod intime politiske Forbindelser mellem hende og Landraad Beche-

rer er imidlertid hævet over enhver Tvivl, som det hedder i den tyske Brochure „Gewalt geht vor Recht“. Og Sandsynligheden taler da for, at de én Gang af Finansminister v. Rheinbaben anviste 70,000 Mark alligevel til Slut er blevne anvendte efter deres oprindelige Bestemmelse.

I hvert Fald støttede Administrationen af al Kraft hendes nye Bladforetagende paa anden Vis, særlig ved at virke for „Det gamle Dannevirke“s Udbredelse. Gjæstgiver Bohnfeldt, som var bleven et af de første Ofre for Köllerpolitikken og fremdeles levede i Landflygtighed, fik saaledes under Haanden af Øvrigheden Meddelelse om, at han kunde faa Lov til at komme hjem igjen, naar han bl. a. vilde holde „Det gamle Dannevirke“ og agitere for dets Udbredelse blandt Danskerne. Fra alle Egne af Haderslev Amt indløb der Efterretninger om, at Gendarmene gik rundt fra Hus til Hus, fra Gaard til Gaard for at opfordre Optanterne til at holde Bladet under Henvisning til deres usikre Stilling. Snart sporedes ogsaa lignende Bestræbelser i Aabenraa Amt, og Abonnement paa „Det gamle Dannevirke“ blev hurtigt regnet til de Ting, hvorfor man kunde tilhandle sig Indrømmelser og Begunstigelser af den preussiske Øvrighed.

Med stigende Uvilje havde man paa begge Sider af Grænsen fulgt Fru v. Wildenradt-Krabbe's tøjlesløse Færd. Hendes intime Forbindelser med de preussiske Landraader, hendes hemmelige Forhandlinger med Danskhedens bitre Fjende, Pastor Jacobsen i Skjærbæk, hendes voldsomme Angreb paa de danske Sønderjydere ledende Mænd, hendes mange Sagsanlæg mod

danske Journalister, hendes haanlige og nedsættende Omtale af Danmark og danske Forhold, men fremfor alt hendes Forsøg paa at forsvare og retfærdiggjøre Köllerpolitikken, dette brutale Overfald paa den danske Nationalitet, havde vakt en dybtgaaende Misstemning. Og da hendes Fader, Folkethingsmand Chr. Krabbe, var uklog nok til at indblande sig i Sagen ved offentlig at godkjende Datterens Handlemaade og erklære, at hendes Foretagende fortjente Støtte, vendte Harmen sig ogsaa mod ham. Under Henvisning til hans ufor-svarlige Holdning overfor Fru v. Wildenradt-Krabbe's med tyske Penge og tysk Voldspolitik understøttede Forsøg paa at splitte og svække, undergrave og ned-bryde Forsvaret for Danskheden i Nordslesvig, rejstes der det følgende Foraar, da der skulde foretages nye Valg til Folkethinget, energisk Modstand imod hans Gjenvalg i Kallundborgkredsen. Den stedlige Opposition fik uventet kraftig Støtte udefra, idet flere varmtfølende Fædrelandsvenner med Skoledirektør Niels Hjort i Spidsen, dybt indignerede, fordi Forræderiet i Nord-slesvig blev forsvaret af en dansk Rigsdagsmand, ka-stede sig ind i Valgkampen. Krabbe havde endnu paa dette Tidspunkt et stærkt Parti i Ryggen. Af Hensyn dertil trak hans Modkandidat sig tilbage. Men paa Valgdagen blev der afgivet et Flertal af Nejstemmer, og han blev derfor valgt af et Mindretal.

Da Rigsdagen traadte sammen i Oktober 1901 valgte det danske Folkething desuagtet Krabbe til Næstformand. Dette vakte pinlig Opsigt i Nordslesvig, og da man fra tysk Side fortolkede Valget som det danske Regeringspartis Godkjendelse af Folkethings-

mand Krabbe's Holdning overfor Nordslesvig, mens der samtidig fremkom Antydninger af, at der var tiltænkt Krabbe en Ministerpost, kom Uviljen stærkt til Orde paa et Møde i Aabenraa i November 1901. Efter at fremragende Mænd fra alle Egne af Nordslesvig havde udtalt sig om den Sorg og Harme, som Herredsfoged Krabbe's Færd havde vakt hos alle danske Sønderjyder, foreslog Gaardejer P. Skau, Bukshave, følgende Resolution: „Forsamlingen udtaler, at det har gjort et pinligt Indtryk i Nordslesvig, at Folkethingsmand Krabbe efter den Maade, hvorpaa han har indblandet sig i vore Forhold, er bleven kaldet til en Ærespost i det danske Folkething.“ Redaktør Jessen, Flensborg, som efter Gustav Johannsens Død var bleven opstillet som dansk Rigsdagskandidat, fremhævede, at Resolutionen ikke skulde opfattes som en Indblanding i kongerigske Anliggender, men som en Afværgelse af Hr. Krabbe's Indblanding i nordslesvigske Forhold. Derpaa blev den enstemmig vedtaget.

Aabenraa-Resolutionen vakte megen Uvilje og fremkaldte ret skarpe Udtalelser i forskellige kongerigske Blade. Men ligesom Kallundborgvalget havde demonstreret den Sandhed for kongerigske Politikkere, at et rimeligt Hensyn til den danske Nationalitet i Nordslesvig rent taktisk set er nødvendigt, fordi Interessen for den sønderjydske Sag endnu er en Magtfaktor i indre dansk Politik, saaledes viste Aabenraa-Resolutionen, at de danske Sønderjyder ikke er villige til at tie og taale, men forbeholder sig Ret til aabent at sige deres Mening uden Hensyn til Per og Povl, naar deres nationale Interesser kræver det.

Fru v. Wildenradt-Krabbe fortsatte endnu i henvend et Par Aar efter den Tid Udgivelsen og Redaktionen af „Det gamle Dannevirke“. Bladets Udbredelse var og blev ubetydelig, et Par Hundrede Holdere, mest Hjemmetyskere og afhængige danske Undersaatter, som af Gendarmerne lod sig kyse til at tegne Abonnement, det var alt. Men den tyske Presse levede højt paa hendes fortsatte Udfald imod den danske Befolknings ledende Mænd og havde hyppigt den Tilfredsstillelse at kunne støtte Forsvaret for Köllerpolitikken paa Citater af „et dansk Blad“. Efterhaanden som det imidlertid ogsaa gik op for Tyskerne, at hun stod helt ene og var ude af Stand til at vinde Indflydelse paa Befolkningen, stoppedes Kilderne, hvoraf hun havde øst Penge til Foretagendet, og den 8. August 1903 standsede hun midt i et Kvartal Bladet med den Frase, at hun nu fandt det rigtigst at „lade Partiet gro i Stillehed“. Kort efter forlagde hun sin Virksomhed til Paris. En Retssag, som Rigsdagsmand Jessen paa dette Tidspunkt havde anlagt imod Fru v. Wildenradt-Krabbe og et Par tyske Redaktører, og under hvilken flere høje Embedsmænd var stævnedes som Vidner, naaede ikke at komme til Forhandling før hendes Afrejse og blev i de følgende Aar udsat Gang efter Gang.

Overpræsident v. Köllers kostbare Forsøg paa at faa fast Fod indenfor den danske Presse i Nordslesvig var dermed strandede for anden Gang. Og det sidste Nederlag var afgjørende. Den af „Det gamle Dannevirke“ førte Politik har lidt et fuldstændigt Skibbrud, skrev „Kieler Zeitung“. „Det lader sig ikke nægte,

at Bladets Ophør er en Sejr for de Danske.“ Overpræsidentens Pressepolitik havde imidlertid andre Virkninger, som er af varig Betydning.

Som foran omtalt opfordrede Hr. v. Köller ved Nytaarstid 1899 under sit Ophold i Haderslev Befolkningen til at skaffe sig større Indflydelse paa Pressen ved at købe et af de bestaaende Blade. Forslaget faldt i god Jord, om det end ikke blev virkeliggjort, saaledes som Overpræsidenten tænkte sig det. Aaret efter dannede der sig først et Aktieselskab i Haderslev, som købte „Modersmaalet“ for 50,000 Mark. Bladets Redaktion blev samtidig forøget med den fra „Dannevirke“s Redaktion fortrængte Redaktør M. C. Mathiesen. Nogle Maaneder senere købte Aktieselskabet „Modersmaalet“, som allerede tidligere omtalt, dernæst „Dannevirke“ af „Den Nordslesvigske Folkebank“. Forsøget paa at hindre Selskabet i at tage sin lovligt erhvervede Ejendom i Besiddelse strandede. Fra 1903 af udgiver „Aktieselskabet Modersmaalet“ ogsaa „Dannevirke“, og begge Blade har deres fælles Kontorer og Trykkeri i den gamle røde Gaard, der siden P. C. Kochs Tid har været „Dannevirke“s Hjem. Selskabet har endvidere under Köllerpolitikken grundlagt et vel redigeret underholdende Søndagsblad, og dets Bladforetagender befinder sig, særlig efter at Redaktør Nicolaj Svendsen har overtaget Ledelsen, i en meget heldig Udvikling. De to Blade har saaledes nu tilsammen henved 4000 Holdere, det vil sige betydeligt flere end i 1898, da Köllerpolitikken begyndte.

Under Hensyn til Pressens vanskelige Stilling, efter at Hr. v. Köller havde erklæret den Krig paa

Kniven, dannede der sig paa lignende Vis i 1900 et Selskab med begrænset Hæftelse i Aabenraa med den Opgave at købe og fortsætte Bladet „Hejmdal“. Selskabet blev grundlagt med en Kapital af 75,000 Mark. Det tæller 55 Medlemmer og købte Bladet for 65,000 Mark. „Hejmdal“ har ligeledes været i en jævnt fremskridende Udvikling i de senere Aar, dets Format er bleven udvidet, dets Trykkeri forbedret, og Holderantallet er steget fra ca. 1200 i 1893 til 2150 i 1900 og 3500 i 1905.

Af de øvrige danske Blade har „Dybbøl-Posten“ i Sønderborg altid tilhørt et Selskab, mens „Flensborg Avis“ og den dermed forbundne „Vestslesvigsk Tidende“ tilhører Privatmænd. Af disse Blade har især „Flensborg Avis“ fremdeles været i stærk Udvikling under Köllerpolitikken. Bladets Format er bleven udvidet, baade for Hovedudgavens og for Særudgavernes Vedkommende. Oplaget er vokset fra 5800 Eksemplarer i 1898 til 8—9000 Eksemplarer i 1905. Köllerpolitikken har saaledes ikke kunnet standse den danske Presses Fremgang. I 1898 udgik de danske Blade i Nordslesvig i et samlet Oplag af 11—12,000 Eksemplarer, i 1905 udsendes de daglig i 16—17,000 Eksemplarer. Større Fremgang har de aldrig haft i et tilsvarende Tidsrum.

Med alle nordslesvigske Dagblade følger Søndagsblade, til Dels rigt illustrerede, med god, sund underholdende Læsning. I denne Retning er der foruden den allerede omtalte Oprettelse af et nyt, vel redigeret illustreret Følgeblad til „Dannevirke“ og „Modersmaalet“ sket en betydningsfuld Udvikling i de senere Aar,

idet at „Illustreret Børneblad“ for Nordslesvig er bleven omdannet til et Følgeblad, som hver fjortende Dag udsendes gratis med alle nordslesvigske Dagblade og derved har faaet Indgang i de fleste danske Hjem i Nordslesvig.

Den tyske Presse i Nordslesvig, som altid er bleven understøttet af Myndighederne, særlig ved Hjælp af offentlige Kundgjørelser, har under Köllerpolitikken ogsaa kunnet glæde sig ved en betydelig Understøttelse af anden Art. Det er saaledes uimodsagt bleven paavist fra tysk Side, at Overpræsident v. Köller overviste „Schleswigsche Grenzpost“ i Haderslev et aarligt Tilskud af 8000 Mark af det til hans Raadighed staaende hemmelige Fond. Adskilligt tyder paa, at denne Understøttelse senere er bleven forhøjet. Andre tyske Blade har paa Statens Bekostning kunnet udsende Frieksemplarer i Hundredevis. Og i flere Tilfælde er tyske Redaktører, som var idømte Pengebøder for Fornærmelser af danske Mænd, senere efter Ansøgning blevne benaadede. Det kan ikke paastaas, at dette Kostgjængeri med den deraf følgende Afhængighed af Landraaderne har haft en heldig Indflydelse paa den tyske Presse. En saa lavtliggende og sjofel Journalistik som den, der trives i det af Administrationen stærkest begunstigede Blad, skal man søge længe efter, og Snobberiet, Selvgodheden og Magttilbedelsen har aldrig skudt frodigere Skud.

Et Tilbageblik over Hr. v. Köllers Pressepolitik viser saaledes, at den har lidt samme Vanskjæbne, som de fleste andre Grene af hans Politik.

(Fortsættes.)